

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

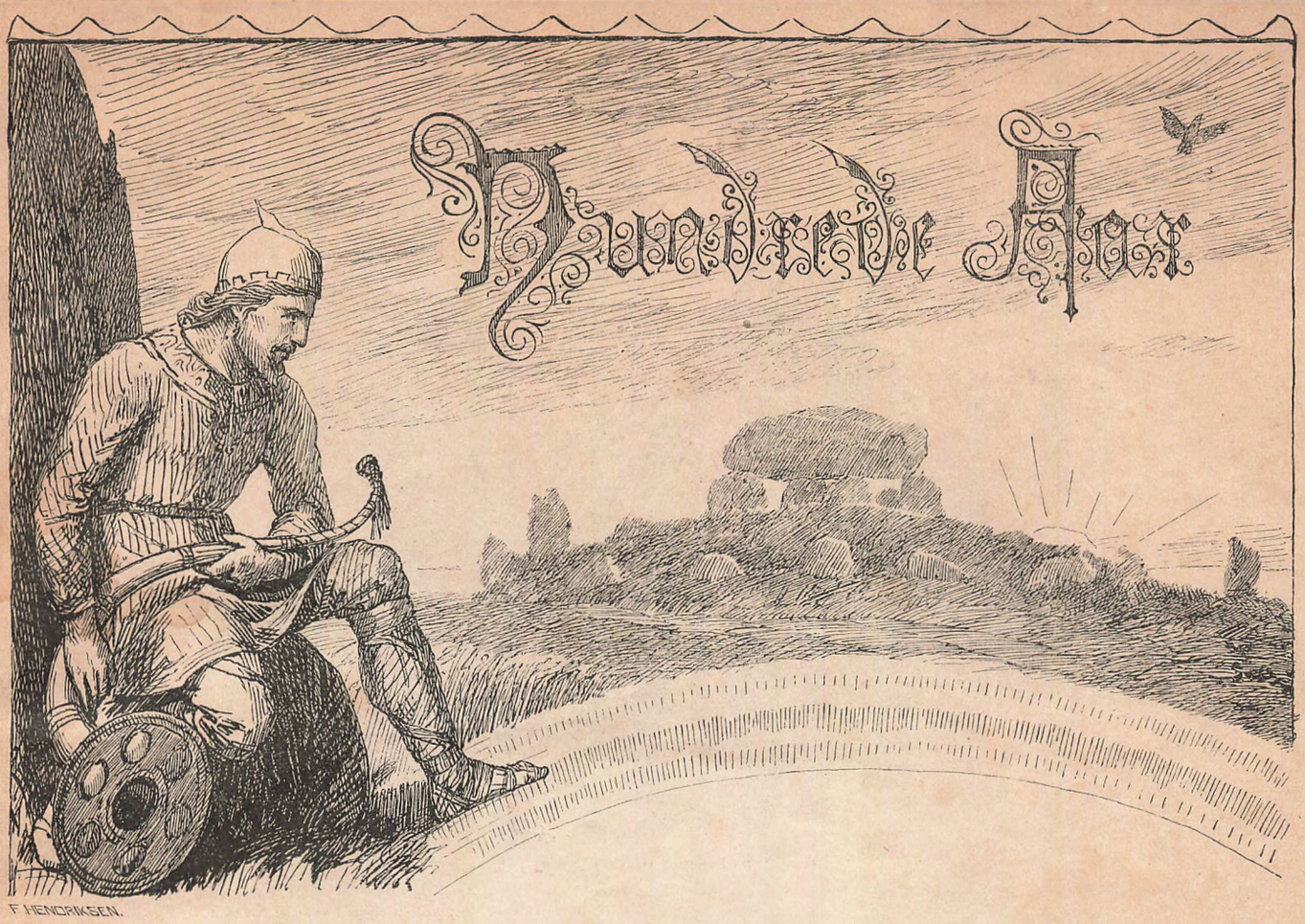

F. HENDRIKSEN.

N. F. S. Grundtvig.

En Kæmpe han var i al sin Færd,
hvem Frygten aldrig lammed,
to Menneskealdre fuldt hans Sværd
i Mörreleden har flammet;
et Stridens Æmne endnu han staar,
og bli'r han det end i Hundredaar,
det viser, hvor dybt han rammed.

Han kæmped for Adams Adelsbrev,
der læstes i hans Øje
og selv ikke der udslettet blev,
da han til Træl lod sig böje, —
for Mand og Kvinde af Guddomsæt,
for Tanken den fri, for Hjertets Ret,
for Menneskets Maal i det höje.

I Tro paa Vorherre, Gud og Mand,
der led for os herneden,
han kæmpede for, at vindes kan
igjen hvad tabtes med Eden,
for Himmelstigen, gjenrejst paa Jord,
det menneskelige Guddomsord,
vort Hjerte kan kjende paa Freden.

Hans Sag det var hele Jordens Sag,
den enkeltes og alles,
dog kæmped han under Hjemmets Flag
paa Krigsmænds Vis og paa Skjaldes.
Paa Kæmpekuldet ved Nordens Hav,
der segned i Blund paa Fædres Grav,
han følte der først skulde kaldes.

Med Tro paa sit Folk han lydt har kaldt,
end runger vidt hans Stemme,
slig Tro, der endog de mindste gjaldt,
knap før man kjendte her hjemme.
Hans Haab for Danmark har staaet for Skud,
det sulgte ham hjem, saa give Gud,
de danske det ej maa beskæmme!

En Vækker han var, som ingen för,
i Svaghedstider trange,
han banked saa fast paa Hjertedör
med store Syner og Sange;
hans Sang og Syner er Folkets Arv,
de reise dets Mod, de styrke dets Marv,
de lyse for Slægterne mange!

C. Lostrup.

Grundtvigs Fødested (Udby Præstegaard).

N. F. S. GRUNDTVIG.

I.

En dansk Præstegaard paa Landet! Hvilken Stemning ligger der ikke i disse Ord, hvor mange Minder kalder de ikke frem. Men den brogede Vrimmel af Billeder, der drager forbi ens Öje, har dog gjærne i al sin Forskelligartethed noget fælles, beslægtet. For dette fælles mangler vi endnu et udtömmende Ord i det danske Sprog; vi maa ty til et fremmed Tungemaal, for at finde det forløsende Udtryk: det idylliske.

Ja, der hviler en underlig idyllisk Stemning over disse gamle danske Præstegaarde, med de susende Linde over det lave, straatækte Tag, med de smaa skævt siddende Vinduer i den hvidkalkede Væg og det frodige grönne pippende frem mellem Brostenene i Gaarden. Men en saadan Præstegaard gjemmer dog over noget andet og mere end en idyllisk Stemning, noget som ikke skurrer mod det idylliske, men klinger som en höjtidsfuld Tone paa Bunden af det, og giver det et dybere Indhold. Hvor tidt hændes det ikke, at man, ved at kaste et Blik mellem Gaardens Længer eller Havens svajende Træer, ser Kirkens hvide Mur stige i Vejret. Og de er ikke blot ydre Naboer, Præstegaarden og Kirken. Der er ganske vist ikke mellem dem hemmelige Løngange, men der er ned igjennem Tiderne bleven bygget Bro fra den ene til den anden gjennem det Liv, som levedes bag de smaa Ruder under de lave Lofter. »Höjt Græs og Ris gror paa den Vej, som ingen træder«; og der har været Tider, da Kirkestien truede med at gro til. Men at ikke alle Stier blev lukkede, det skyldtes ikke mindst de gamle Præstemænd, der gik støt og sindig deres jævne Gang fra de lave Stuer gjennem Præstegaardslaagen til den lille Kirke, »hvor Fædrene ydmygt har böjet Knæ«. Derfor blev ofte den ydmyge Præstegaard, halvt skjult bag Kirkens Mure, det Arnested, hvor i trange Tider Folkets Aand, om end svagt, dog rörte sig i Lön, selv naar Døden syntes at have kvalt alt Liv. Derfor skal de danske Præstegaarde mindes med Tak, og blandt dem ikke mindst *Præstegaarden i Udby.*

Her vandred Præsten *Johan Ottosen Grundtvig* i næsten 40 Aar sin stille Gang fra Præstegaarden gjennem Haven op til Kirken. Han hørte til en Præsteslægt, der rækker op i det 17de Aarhundrede. At det har været en kraftig Slægt, tyder den bekjendte Historie om Faderen, *Otto Grundtvig,* på: hvorledes han en Söndag Morgen gik ind i Krostuen, og, med Fare for sit Liv, ryddede den for sine Sognefolk, der sad der inde og drak, i Stedet for at gaa i Kirke. Hos *Johan Grundtvig* ytrede denne Kraft sig ikke i saadanne Bedrifter, men som en inderlig, urokkelig Bevarelse af Fædrenes Tro i en Tid, da den ellers falmede og blegnede trindt omkring. Derfor blev Udby Præstegaard et Hjæm, hvor gammeldags levende Kristendom boede, og lød ikke blot fra Præstens Læber, men ogsaa fra hans Hustrus, *Katharina Maria Bang,* en Kvinde, der var en mer end almindelig kraftig og höjsindet Natur. Derfor blev ogsaa her de »lave og trange Stuer« et Hjæmsted, hvor i törre og døde Tider Aandslivets Ström rislede svagt videre, indtil det atter sprang mægtig frem i Sönnen *Nikolaj Frederik Severin Grundtvig.*

Han blev født Mandagen d. 8de Septbr. 1783 Kl. 3 Eftermiddag; det Værelse, i hvilket han kom til Verden, er endnu bevaret (det aabent staaende Vindu længst tilhöjre i Billedet af den gamle Gavl). Den 10de s. M. blev han hjæmmedøbt og den 8de Oktober fremstillet i Kirken. Sine første 9 Aar levede han i Udby Præstegaard, og de dybe Minder, som disse Barndomsaar skrev i hans Sind, udslettedes aldrig. Han har selv i sit Digt »Udby Have« skildret, hvad han den Gang levede og drömte; her kommer Haven til at danne Rammen om en Række Skildringer af hans tidligste Liv, og »Udby Have« vil altid være uadskillelig forbunden med Grundtvigs Navn. Der er et större Parti af den, som i det væsentlige er uforandret fra den Gang han færdedes der, nemlig en *Avnbøggang* (»slig en Gang, som imellem dine *Bøge*, jeg forgæves vilde søge«). Enkeltheder fra hans Tid kan man udpege flere af. Da Grundtvig som Olding var i Udby, kjendte han godt adskillige Trær igjen, blandt andet et *stort Æbletræ,* omsnoet

af Vedbend, tæt ved en *Dam*. Baade Æbletræet og Dammen findes endnu, lige saa vel som et stort *Lindetræ* uden for den gamle Kapellanbolig (det ses paa Billedet over Taget). I denne Have var det han gik som Barn og drömte.

Have! du som vidt dig breder
Rundt om gamle Præstegaard,
Venligen du mig hjæmleder
I de skjönne Barneaar.
Dette Vildnis, disse Gange
Bleve tidlig mig for trange.
Da jeg var en lille Dreng,
Da end maatte for mit Öje
Dine Gærder tykkes höje,
Laa jeg i din grönne Eng,
Saa til Himlen, grunded paa,
Hvordan Gud dog kunde gaa,
Oppe paa de tynde Skyer;
Det var mig en Lyst at se,
Hvor de Skyer kunde drive,
Og saa underlig sig te,
Ret som om de var i Live.
Naar jeg saadan ensom laa,
Meget jeg afbildet saa
Paa den Himmel rod og blaa,
Som end dunkelt jeg kan mindes.

Drömmerierne i Præstegaardshaven vekslede med Skoletimerne inde hos Moderen. Han skulde være Præst, det havde hun allerede bestemt, för han blev født, i Forventning om, at det blev en Dreng; da der ved en Bispevisitats kort för hans Fødsel blev spøget med, at der vel knap blev Raad til at holde ham til Studeringerne, svared hans Moder »kæk i Tro, men og lidt stolt«

Skal min sidste Tröje springe,
Bli'r han dog til Bogen holdt.

Det gik trangt med at lære Bogstaverne, saa hans Moder næsten tvivled om, at han duede til Bogen; men paa én Gang blev det anderledes; han »lærte som en Leg sin Bog«.

O det var et Aftensæde,
Som vi glemme ej paa Jord,
Der din Pusling sad med Glæde
Ved det vakre lille Bord;
Læste om de gamle Dage,
Rent og klart med höjen Røst,
Fulgte gjennem Kirkens Sage
Frelseren med Liv og Lyst.

Naar da fra sin Præstecelle
Gamle Fader til os kom,
Lod sig Læsningen fortælle,
Retted den med Kristendom,
Gav Besked om, hvad vi gjemte,
Til han kom, forstandig, blid —
O! hvad var vi, hvis vi glemte
Slig en hellig Gammenstid.

Historien greb ham tidlig. Han begyndte med Haandbøger som *Badens* og *Kalls*, læste saa »*Suhms* den vakre Bog om Nord«, der ikke slukkede hans aandelige Törst, men gav ham tvært imod Lyst til at drikke mere. Og saa maatte Faderen frem med de tykke Folianter, »med sin Ramus og Lyskander«. Han leved i det han læste om, saa han »glemte baade Øl og Mad«; og naar han hørte Luther sige: »Til Worms jeg vil, om i den Stad — end paa hver Sten en Djævel sad«, da gad han nok »fulgt med ham til slig en Stad«.

Dette rige Barndomsliv, der bestandig siden stod for ham i en forunderlig Straaleglans, varede til hans 9de Aar; da kom han over til Tyregod paa den jyske Hede, nogle Mil nord for Vejle. Her var Lavrids Feld Præst, der tidligere havde været Lærer for hans ældre Brødre, og som nu ogsaa skulde fortsætte den yngstes Undervisning. Denne havde til Maal at forberede ham til Latinskolen, men ved Siden af de egentlige Lektier fortsatte han Læsningen af sine Yndlingsbøger: historiske Skrifter. Da han hørte om, hvorledes Balle stod som den enlige Kæmpe inde i Kjøbenhavn, og stredes med Fritænkerne baade tidlig og silde, saa syntes han det kunde være rart at staa ved hans Side og hjælpe ham. Han var endnu Barn, og havde et Barns livlige, vidt svævende Drömme. Men der indtraadte under Opholdet i Tyregod en Vending i hans Liv: han gik over fra at være Barn til at være Dreng, og Drengealderens Ukrudt voksede ogsaa frodig frem i ham, og — ikke kvalte, heldigvis — men skjulte for lang Tid Barndommens »vakre Blommer«, saa der var »bare Vinter, ingen Sommer — kun det törre Lyng og Straa«. Han havde tabt den barnlige Tro, og hans Videbegjærlighed var, som han selv siger, mere »Graadighed« end en sund Trang til Oplysning. Som et Bevis blandt andre paa, at han ogsaa har gjennemgaaet Drengealderen med dens mange mer eller mindre uheldige Ejendommeligheder, kan nedenstaaende Vers anføres, der er taget fra en af hans Skolebøger (dateret 1798), som dels har tjent til Stile- og Glosebog og dels til Opbevaringssted for poetiske Udgydelser. Det er netop »Drengen« man hører igjennem dem. Han var 15 Aar gammel, da han forlod Tyregod og kom i Aarhus Latinskole. Opholdet her hjalp ikke paa den aandelige Dødhed, der snarere greb mere og mere om sig, saa at, da han 1800 kom til Kjøbenhavn og blev Student, var der ikke Tanke hos ham om engang at sætte sin Fod i en Kirke, undtagen da han, paa Svogerskabets Vegne, var med at følge Bispinde Balles Lig over i Fruekirke.

Hans Forældre ønskede, at han skulde læse til Attestats (teol. Embedseks.), skjönt han ikke selv havde ringeste Lyst til det; men derfor spurgte han heller ikke om, hvad de teologiske Professorer, men kun hvad de rimeligste Manuduktører hed. Paa Forelæsninger gik han kun en Gang imellem for Löjers Skyld, naar han f. Eks. vilde høre den rationalistiske Spottefugl Hornemann læse over Brevet til Romerne. De Kollegier, han læste, fandt han ingen Kristendom i, og da han derfor (1803) gik op til Eksamen, fandt Professorerne heller ingen hos ham. Ved Eksamensbordet blev der givet ham følgende Spörgsmaal: »Hvem sagde Kristus sig at være, medens han levede paa Jorden«. Grundtvig svarede: »Et udmærket Sendebud fra Gud«. I dette lille Svar ligger hans daværende Standpunkt. Han var Rationalist, forsaavidt han overhovedet var noget, thi, siger han, »min akademiske Løbebane var endt uden Aand og uden Tro«.

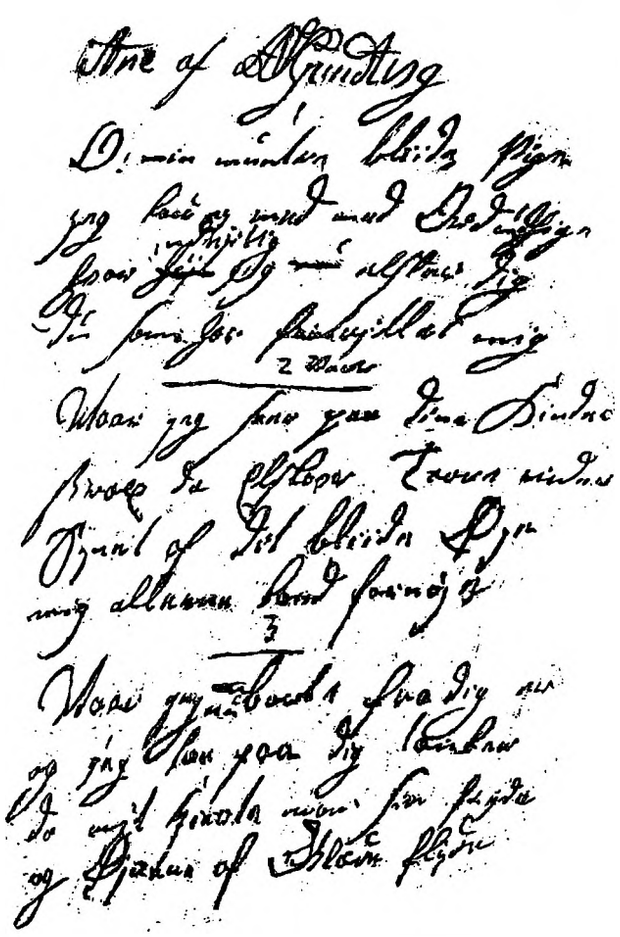

Facsimile fra en af Grundtvigs Stileboger fra 1798.

II.

Det gik med Grundtvig, som det er gaaet med saa mange andre, at hans Drengealder og »Skoledøs« varede Studenteraarene med. Dog var der, midt under hans dybe Søvn, bleven rusket lidt op i ham, først ved Kanontordenen fra Kongedybet, dernæst ved Nordens Oldkröniker, som »Bornholmeren Skovgaard stak mig i Næsen, og endelig ved den forskrækkelige Stöj, min halvtyske Fætter Henrik Steffens gjorde paa Ehlers Kollegium«. Han var bleven vækket af sin aandelige Døs, havde dunkelt følt Aandslivets Kræfter röre sig dybt nede paa Bunden af hans Sind; stort længere var han ganske vist ikke kommen, men det förste og sværeste Skridt var gjort. — Han havde ikke Raad til at blive i Kjøbenhavn, og maatte derfor 1805 rejse over til Langeland som Huslærer hos Kaptejn *Steensen-Leth* paa Gaarden *Egelykke*. Her tilbragte Grundtvig nogle af sine betydningsfuldeste Aar, de Aar, da det brød frem, som var bleven vakt til Live ved Kanontordenen, ved Skovgaard og Steffens. De ydre Forhold, hvorunder han bevægede sig i den Tid, fortjener derfor at skildres; de har haft stor Betydning for hans Liv.

Egelykke ligger lunt nede mellem höje, skovbevoksede Bakker.

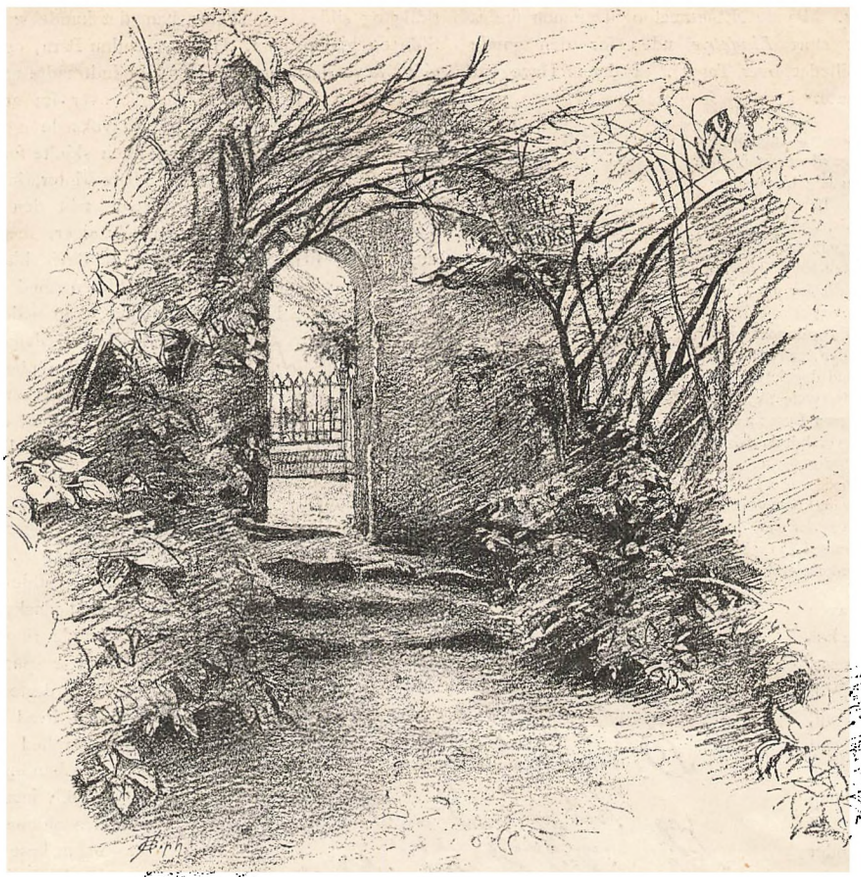

Fra Udby Have.

Udby Kirke. (Mindestenen ses paa Banken tilhöjre).

Udby Præstegaard. Længen til venstre var Kapellanbolig.

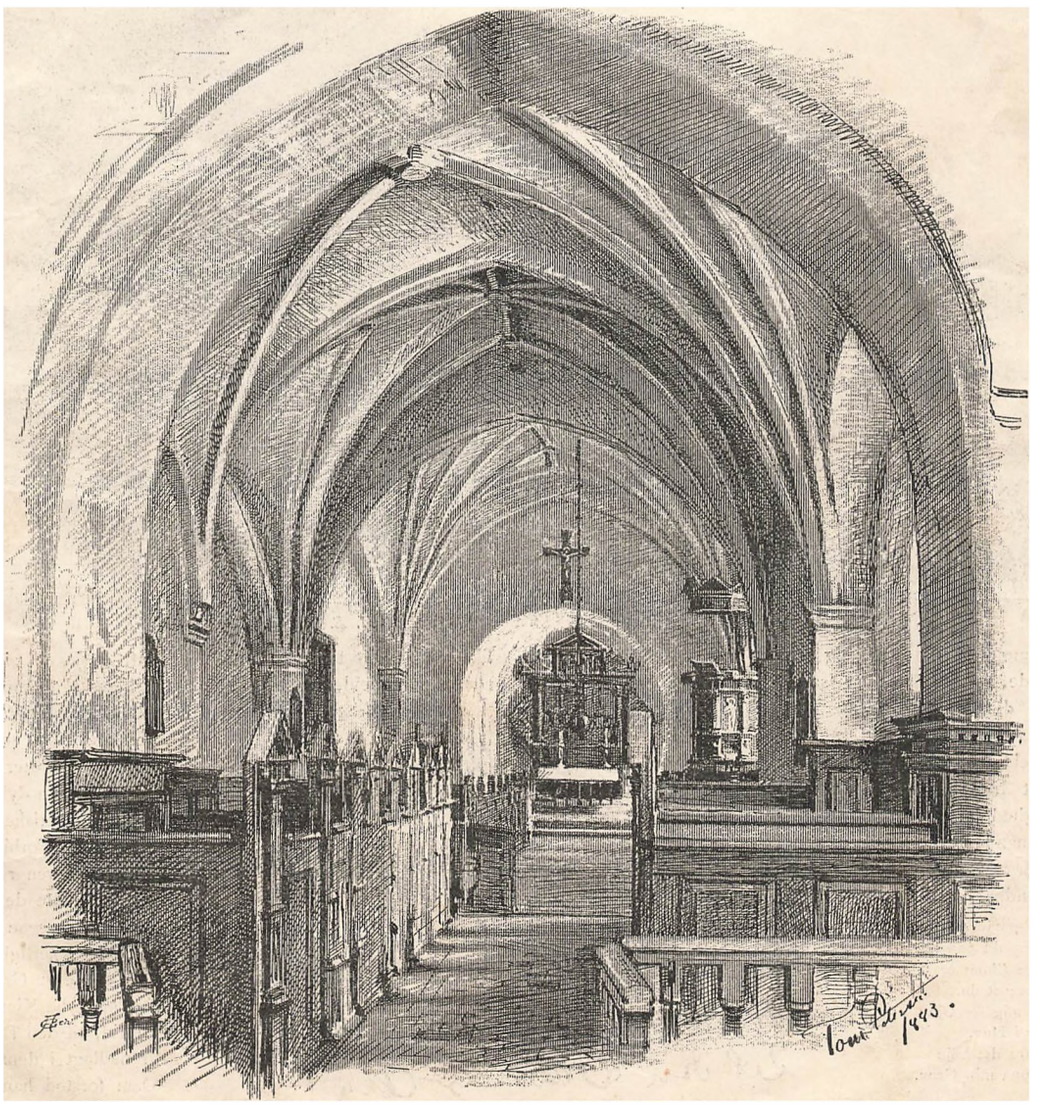

Det indre af Udby Kirke.

»Hovedbygningen, der kun var et Par Aar gammel, bestod — nu er der et andet Stuehus, og meget er forandret — af en énetages Bindingsværksbygning med en anselig Kvist og Tegltag. — Fra Dagligstuen var der Udsigt til den nærliggende Strand, og videre frem til den höje Fyens Kyst, og fra den østre Kvist, hvor Huslæreren havde sit Værelse, saa man ud over den smukke Have, der var anlagt paa Skraaningen af en Bakke, og i Baggrunden tætte Bøgeskove.« (Graae: Grundtvig paa Langeland). Imellem Gaarden og Stranden ligger en höj Bakke, hvorfra man har en vid Udsigt over Havet til Fyen og Taasinge. Det er her fra, at Digtet »Strandbakken ved Egelykke« skriver sig.

Herlig mangfoldige Syn
Ud over spejlklare Flade:
Thuro og Taasing og Fyen
Skuer jeg her fra mit Stade;
Bag mig den venlige Gaard
Med sine Mure saa hvide,
Kranset af Skovene, staar
Lun under Bakkernes Side,
Lys mod det bolgende Hav.

Grundtvig blev aldrig Naturdigter i den Forstand, at han skildrede Naturen for dens egen Skyld; der forekommer ikke saa sjælden Naturstemninger i hans Digte, men de staar der altid kun for at belyse og anskueliggjöre et eller andet Træk fra Menneske-Naturen. Men hvad han ejede af Naturforstaaelse, det skrev sig sikkert væsentlig fra dette Ophold paa Egelykke, og hans Digte viser undertiden en ejendommelig Finhed i Forstaaelsen og Evne til at give den Udtryk.

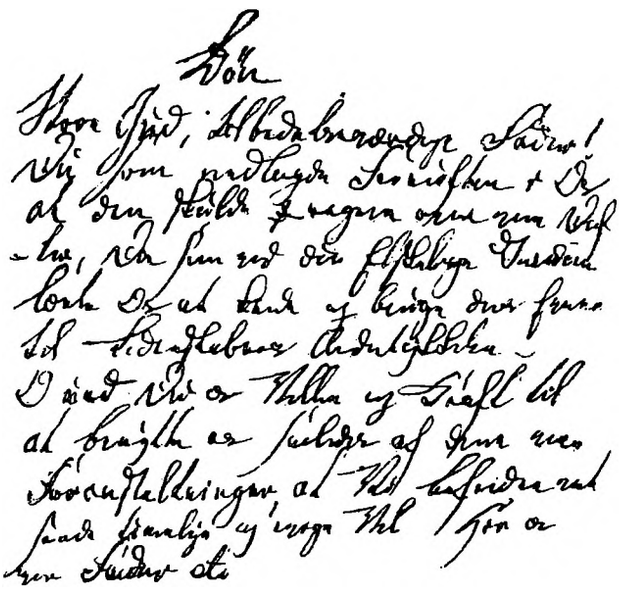

Facsimile af Indgangsbönnen til Grundtvigs tidligste bevarede Prædiken holdt d. 10de Avgust 1805 i Bøstrup Kirke.

Men langt betydningsfuldere for hans Udvikling end Naturomgivelserne var dog de Mennesker, blandt hvilke han færdedes. Han tilbragte mange fornöjelige Timer hos Præsten Graae i Bøstrup og hans livlige Hustru. Bøstrup ligger kun en Fjerdingvej fra Egelykke, hvis Tag man fra Præstegaarden kan se pippe frem over Bakkerne. Præstegaardshaven er stor og smuk og anlagt terasseformig, men naturligvis meget forandret siden den Tid; det eneste, der maaske er uforandret, er en lang Gang med gamle Træer langs en af Havens Udkanter. Vaaningshuset er ogsaa ombygget, men i Kirken staar endnu den samme Prædikestol, hvor han holdt sine første Prædikener. Præ-

»Egelykke« paa Grundtvigs Huslærertid. Efter et Maleri af *F. M. E. Fabritius de Tengnagel.*

dikestolen er gammel (fra 1634), og prydet med usædvanlig smukt Billedskærerarbejde. — Men det var især Husfruen paa Egelykke, Fru *Constance Leth*, der fik stor Betydning for hans Udvikling. Af forskjellige Udtalelser i hans Digte kan man se, at han nærede en ulykkelig Kjærlighed til denne begavede Kvinde; man kan ikke tvivle om, at hans Sorg var dyb; han synger paa »Strandbakken«:

Alt udi tredje Sommer
Vandrer jeg sorgfuld paa Ø,
Mellem de lillige Blommer
Lærte mit Hjærte at dø.
Sært, at endnu mig for Öje
Solen nedglider i Hav,
At den ej hist fra det höje
Straalende ser paa min Grav.

Men hans Natur var for kraftig til at gaa op i en fortvivlet Rugen over Smærten. Denne Begivenhed fik ham netop til med fordoblet Kraft at kaste sig ind i et stærkt aandeligt Arbejde. Han stiftede nu Bekjendtskab med den nyere tyske Filosofi og Digtning, et Studium, der kom til at afsætte stærke Spor i hans Forfattervirksomhed. Men især blev han dybt greben af Øhlenslægers »Poetiske Skrifter« fra 1805, og dette, i Forbindelse med at han nys var bleven rørt paa det »ømme Sted«, kaldte de gamle Minder fra Barndomsdagene frem i ham, og med dem Kjærligheden til *Historien*. Han lagde nu Grunden til sit inderlige og dybe Kjendskab til Nordens Oldtid, til den Livsbetragtning, der er nedlagt i dens Mythe og Sagn. Dem forstod han som ingen anden i den nyere Tid, og det var ikke fordi han havde arbejdet mere med dem end andre. Et ihærdigt,

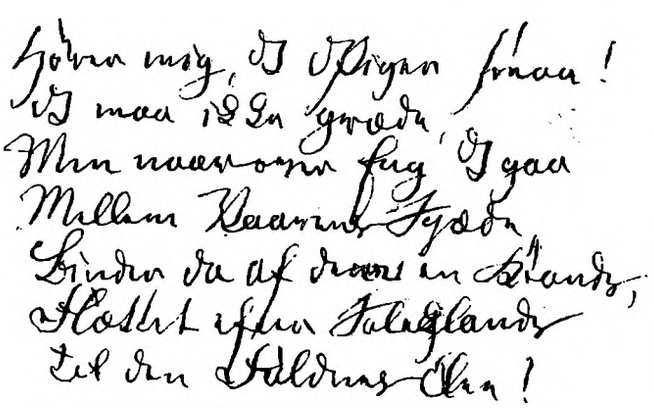

Facsimile fra: Kommer hid, I Piger smaa! (1810).

FRA LANGELAND.

Fra Lohals.

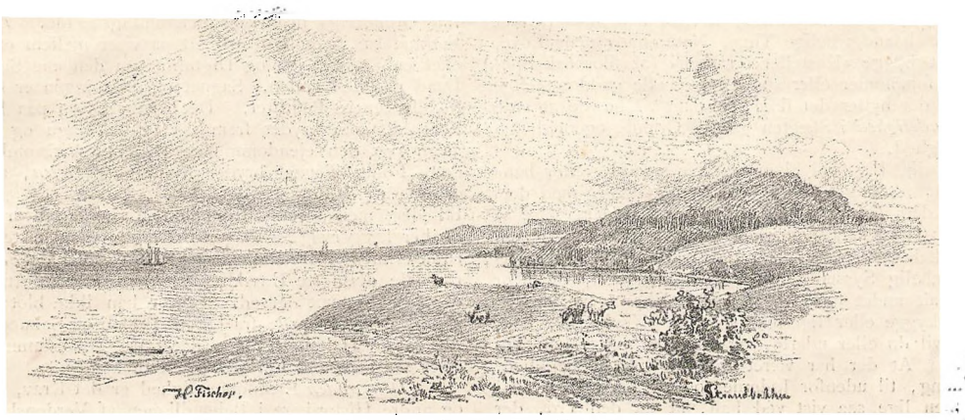

Strandbakken ved Egelykke.

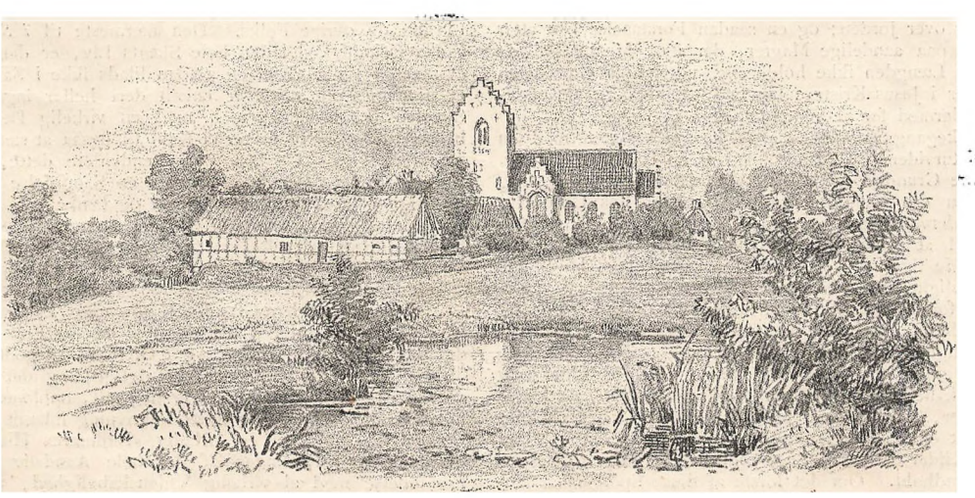

Bøstrup Kirke.

videnskabeligt Arbejde trænger ikke ind til en Forstaaelse af disse dybe Minder, hvis det ikke er baaret af et Aandsslægtskab med dem. Men netop dette var Tilfældet med Grundtvig. Den Aand, der en Gang skabte de store Bedrifter i Norden, og satte sig de store Minder i Myther og Sagn, den Aand, som havde slumret gjennem lange Tider, den vaagnede atter med Kraft i ham; og derfor forstod han de »fremfarne Tider«. Sin Opfattelse af de nordiske Myther og deres Betydning fremlagde han i »Nordens Mythologi«, der først udkom, efter at han var vendt tilbage til Kjøbenhavn (1808). Skjønt hans »historiske Anskuelse« i senere Værker blev betydelig udvidet og uddybet, findes den dog allerede i Grundrids i det nys nævnte Arbejde. Derfor kan der allerede her gives en kort Karakteristik af:

GRUNDTVIG SOM VIDENSKABSMAND.

AF

J. NÖRREGAARD.

Til Trods for, at Grundtvig har frembragt saadanne Værker som »Nordens Mythologi« 1808, »Nordens Mythologi eller Sindbilledsprog« 1832 og »Haandbog i Verdenshistorien« 1836, har der dog været stridt meget om, hvorvidt han kunde regnes til Videnskabsmændene; ja, han er jo endog bleven regnet til Videnskabens erklærede Modstandere. Alt vil jo her komme an paa, hvad man forstaar ved Videnskab; ti ligesom man kan indskrænke dette Begreb saaledes, at kun Tænkelære og Mathematik finder Plads deri, saaledes vil man kunne udvide Begrebet i den Grad, at al Syssel med Tilegnelsen af aandelige Ting i Forstaaelse nævnes med dette Navn. Grundtvig har nu været den første til at stille sig selv i skarp Modsætning til, hvad der i Aarhundredets Begyndelse gik under Navn af Videnskab, men lige saa bestemt har han hævdet sig Forstand paa, hvad *Videnskabelighed* er, og ment at have givet Bidrag til dens Fremme. Naar da hans store Strid med H. C. Ørsted, i Anledning af »Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng« 1812, bragte ham i Vanry som Videnskabens Modstander, saa laa det i, at han fæstede sit Öje paa den hele aandelige Tilstand i Slægten, og vilde have en Forstaaelse af Videnskabeligheden i dens Forhold dertil. Hvad han i denne Strid vilde gjöre gjældende, var, at hvor man indskrænker sig til at undersøge de haandgribelige Ting, Naturen og dens Love, eller kaster sig over at bygge »Kasteller i Luften« (ɔ: filosofisk Spekulation), medens man forsömmer eller spotter over alle guddommelige og menneskelige Ting, dér nytter det ikke, at man vil hævde at vide noget, thi da vil al *Aandelighed* i Slægten gaa til Grunde og med den al virkelig Videnskabelighed.

Hvor et videnskabeligt Liv skal blomstre, dér maa der efter hans Tankegang først og fremmest tages Sigte paa *Menneskelivet* med dets Længsler og Drömme, dets Arbejde og Kamp, og al Undersøgelse af Naturens og Tankelivets Love maa udspringe derfra og vende tilbage dertil. Det er Menneskelivets *Historie*, han viser hen til, som Midtpunktet for al videnskabelig Syssel og for al Aandelighed, og hvor denne visner, der vil alt andet ogsaa visne. Men han gaar videre: hvor Tro bliver sat i Skygge eller ligefrem spottes, dér hævder han, at historisk Forskning vil dø eller udarte, og ved Tro mener han Tro paa Guds Aabenbaring. At der har været virkelig Videnskabelighed, altsaa historisk Forskning, til udenfor Jødernes og de Kristnes Kreds, véd han saare vel, men lige saa vist véd han, at da den Tro, der havde avlet den, slappedes og uddøde, da visnede ogsaa alt videnskabeligt Liv og gjenfødtes først ved Kristendommen; og nu, indenfor Kristenheden, er det hans Paastand, at historisk Videnskabelighed kun kan trives, hvor Kristentroen opvækkes paany og lever. Det ene Omraade viser her hen til det andet: frugtbar Forstaaelse af Livet gives der kun i en Slægt, som først og sidst vil forstaa Menneskelivet i dets historiske Gang over Jorden; og en saadan Forstaaelse kan atter ikke trives uden Tro paa aandelige Magter, der styre Menneskelivet; men denne Tro kan i Længden ikke holde sig, uden hvor Guds egen Aabenbaring fastholdes i Jesus Kristus; her er Livskilden for al Aandelighed i Slægten og dermed for al Videnskabelighed.

En saadan Tankegang *kan* naturligvis hænge sammen med en Undervurdering af Naturvidenskab, Filosofi og af en Historieforskning, som kun vil efterspore Grunde og Aarsager og fremstille Virkninger og Følger; men selv om det kunde godtgjöres, at der hos Grundtvig fandtes en saadan Undervurdering, saa vilde dermed endnu ikke være hjemlet nogen Ret til at stemple hans Grundanskuelse som uvidenskabelig; thi den kunde lige saa vel findes ved Siden af en höj Anerkjendelse af og Fortrolighed med hine ovennævnte Videnskaber, i det den blot stiller de forskjellige Arter af menneskelig Forskning og aandeligt Liv i Forhold til hinanden, men indrömmer hver af dem sin forholdsvise Selvstændighed.

Vender man sig nu herfra og til det Omraade, hvorpaa Grundtvig har ydet noget videnskabeligt, nemlig *Mythologi* og *Historie*, da bliver Hovedspörgsmaalet her, *om* han er gaaet til Kilderne, har skjelnet mellem dem og vraget efter almengyldige Grundsætninger, og *om* han har undergivet disse Kilder en Behandling, som virkelig fører til dybere Forstaaelse af deres Indhold. Om det første af disse Spörgsmaal kan der nu vistnok ikke rejses nogen Tvivl; thi det ejendommelige for Grundtvigs mythologiske og historiske Forfattervirksomhed er netop, at han ikke har nöjedes med paa Titelbladet af sin Verdenshistorie 1836 at sætte »efter de bedste Kilder«, men overalt har vist en Fortrolighed med dem, har opsøgt dem og vraget dem med en Skjönsomhed og Omhu, og har henvist til dem, ja til Dels ladet dem selv tale med en Udførlighed, som hos Læseren overalt vækker den störste Lyst til selv at søge til disse Kilder, og lade sig forynge og vederkvæge af deres friske Bad. Hvad Behandlingsmaaden angaar, da maa det vistnok siges, at han mere har givet nye Synspunkter og ejendommelige Blik, der vække til prøvende Overvejelse og alsidig Gjennemarbejde, end han har givet disse sidste. Derfor er det ogsaa gaaet saaledes, at adskillige af de Synspunkter, han har angivet, har vist sig ved nöjere Prøvelse uholdbare, men i det store og hele er det blevet klarere og klarere under den fremskridende Forskning, at Grundtvigs mythologiske og historiske Fremstilling saa langt fra har været et Væv af grundløse Paastande — hvad man i sin Tid vilde gjöre den til —, at den tvertimod i alle sine Hovedpunkter har vist sig at kunne staa sin Prøve.

Særlig Vægt bliver der at lægge paa to Hovedejendommeligheder ved Grundtvigs historiske Behandlingsmaade. *Den ene* er den nöje Forbindelse, som han overalt paaviser mellem et Folks, en Stammes eller en Races Sagn og Digtning paa den ene Side og dens historiske Daad paa den anden. Sagnet og Digtningen er for ham Kildespringet til alle senere Bedrifter. Det særegne Syn paa Livet og dets enkelte Forhold, som bryder frem i et Folks Sagn og Sange, er det første Tegn paa den ejendommelige Drift til Virksomhed, som gjemmes i dette Folk; Tegnet bryder frem i *Fantasien*, som den Evne i den enkelte og i Folket, der først vokser til og prøver sine Kræfter i Billeder; men senere vil det samme vise sig, hvor *Følelsen* tager Vækst, og her lægger sig for Dagen i særegne »nagelfaste« Tanker, for til sidst i Forstandens klare Beskuelse at finde sin fulde *Forstaaelse*; og overalt, paa alle disse tre Udviklingstrin, vil *Viljens* Arbejde vise sig præget deraf og bestemt derved. Derfor kan ikke blot Hellenerens Sagn saa skarpt skjelnes baade fra Jødens Profeti og Salmedigtning og Nordboens Asatro og Heltedigt, men disse tre Folkestammers Færd i Historien viser sig i samme Forhold grundforskjellig.

Den anden Ejendommelighed er det Krav, han stiller til sig selv og andre Historikere i Behandlingen af Verdenshistorien som af deres eget Folks Historie: at den skal være *folkelig*. Dermed mener han ikke, at Kjendsgjerningerne skulle forfalskes til Forherligelse af det Folk, hvortil enhver Historiker mulig maatte høre; men han mener, at der ved Skildringen af Slægtens Levnedsløb i det hele maa gjøre sig en Trang gjældende til at finde den Plads, hvorfra det Folks Virksomhed, som er Forfatterens eget, kan finde sin rette Belysning i Forhold til alle de øvrige Folks. Den nærmeste til *i Sandhed* at hævde et Folks Delagtighed i den hele Slægts Liv, er den, som selv hører til et saadant Folk. Kan en saadan Plads ikke i Sandhed findes, da har et saadant Folk og hver enkelt deri heller ingen Ret til at skildre Slægtens Levnedsløb; men med en virkelig Delagtighed i Slægtens bedste Liv og Færd følger et Kald til ogsaa at sætte denne Delagtighed i sit rette Lys. Og han mener endvidere dette, at der til at skildre sit eget Folks Levnedsløb kræves en Samfølelse med dette Folk, en Kjærlighed til dets Maade at leve og tænke paa og en derpaa bygget Forstaaelse deraf, som skal lægge en egen Tone og Farve over den hele Skildring, uden hvilken Skildringen fattes sin smukkeste Blomst og sin sandeste Pryd. Det partiske og folkeforherligende vil altid her være den store Fristelse, men til Trods derfor bliver Kravet dog staaende.

Disse Krav har Grundtvig selv gjort Fyldest i al sin historiske Virksomhed, og derfor skylder det danske Folk ham en varm Tak; det bliver nu dette Folks Sag i Gjerning at godtgjøre, at Grundtvigs Tanker paa dette Omraade ere rigtige; og det kan kun godtgjøres derved, at der, som det alt er begyndt, opblomstrer en paa én Gang folkelig og videnskabelig Historieskrivning iblandt os, der dog endelig engang kan føre til en virkelig »Danmarks Historie«. Paa samme Maade maa Udviklingen af det hele Aandsliv iblandt os, i dets Forbindelse med al virkelig Videnskabelighed, være Beviset for, at Grundtvig ogsaa her har set ret.

Grundtvigs »Historiske Anskuelse«, hans Opfattelse af Lovene for Menneskelivets Udvikling, formede sig altsaa i sine Grundtræk allerede under Opholdet paa Langeland; det samme gjælder ikke om hans kirkelige Anskuelse. Han begyndte at prædike, dels i Bøstrup Kirke, hvor rimeligvis hans første Prædiken er holdt, dels omkring paa Markerne for det langelandske Landeværn, der var bleven opbudt i Krigsaarene efter 1807, og for de regulære Tropper, der laa paa Øen, eller af Villemoes (hvis BekjendtskabGrundtvig her gjorde) blev førte fra Fyen over Langeland til Laaland. Man viser endnu i Nærheden af Lohals en Mark, hvor Grundtvig skal have prædiket.

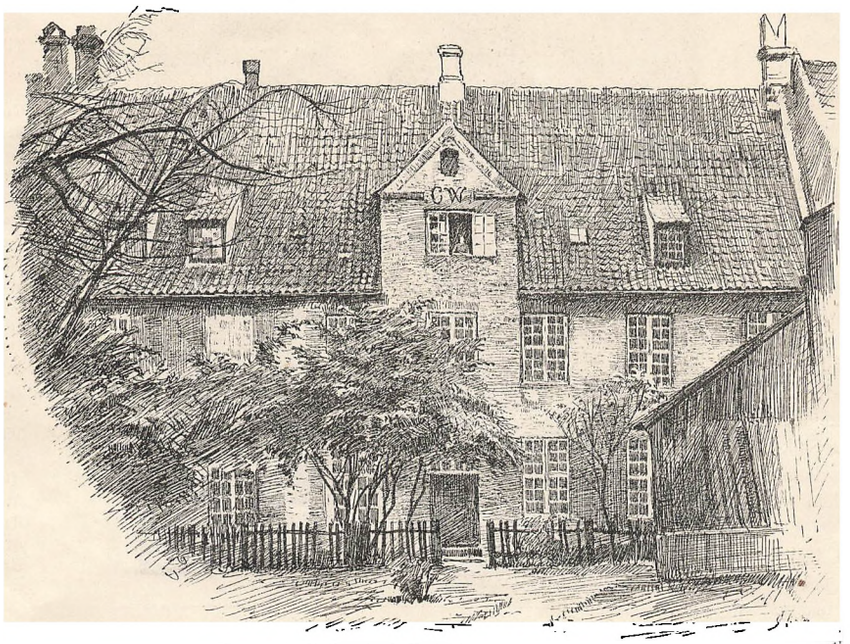

Det gamle Valkendorfs Kollegium, set fra Gaarden.

Han lod sig gjærne høre, siger han selv, og prædikede frit om »Dyd og Oplysning«, »mod Kingos Salmebog, mod alskens Overtro og andre Laster — — om den dydige Mand, den redelige Sandhedens Lærer Jesus — — — o. s. v.« Det var Rationalismen og ikke mere; men den Opstandelse, der skete med det *menneskelige* i ham, paavirkede ogsaa det *religiøse*, saa naar han prædikede »over de to Spörgsmaal: Har vi Retfærdighed? Har vi Tro? og Svaret blev: Ingen af dem, da fandt man paa Langeland, det var den gamle Orthodoksi, men dog med et nyt Snit, saa det lod sig høre, og man sov ikke.« Han var ganske vist kommen længere frem mod Kristendommen, det viser en Afhandling af ham fra den Tid: Om Religion og Liturgi, i hvilken han allerede peger paa »Daaben og Nadveren« som Brændpunkterne i den hele Liturgi. Maaske blev han her af en dunkel Anelse ledt paa den rette Vej, men — han var ikke kommen til Maalet. De følgende Linjer antyder ogsaa, at hans Kristendom endnu var i Færd med at vikle sig ud af en vis almindelig Religiøsitet. Man hører Naturfilosofiens Røst igjennem dem. Han fortæller, at da han vaagnede op, fandt han:

Gud overalt:
Fandt ham i Digterens Sang,
Fandt ham i Vismandens Ord,
Fandt ham i Mythen fra Nord,
Fandt ham i Tidernes Gang;
Synligst og vissest den dog
Fandt ham i Bøgernes Bog.

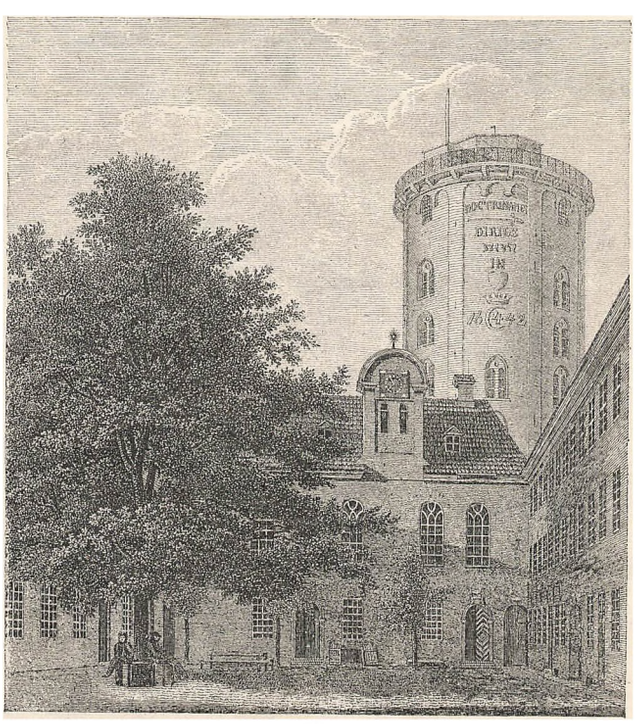

Regenskirken.

III.

I Foraaret 1808 kom Grundtvig tilbage til Kjøbenhavn, og fik Bolig paa Valkendorfs Kollegium. Den gamle Bygning, hvoraf der her findes en Tegning, og som nu er nedreven, har huset flere af vore berömte Mænd, blandt andre — foruden Grundtvig — Ewald, Sibbern og Ingemann. Sibbern var der samtidig med Grundtvig, medens Ingemann först kom efter hans Bortrejse. Under en forfriskende og udviklende Omgang med jævnaldrende som Sibbern, Hersleb, Molbech, Sten Blicher, Ørstederne o. fl. fortsatte han nu det allerede paa Langeland begyndte Arbejde, hvorved han vilde mane Fædrenes Aand frem i sin marvløse Samtid. »Nordens Mythologi« udkom 1808 og »Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord« i 1809—1811. Men hans Ophold paa Valkendorfs Kollegium er fremfor alt vigtigt derved, at her foregik der den afgjörende Vending med ham i *religiøs* Henseende, som det paa Langeland var sket i *menneskelig*.

Hans gamle Fader i Udby vilde blive nødt til at nedlægge sit Embede 1811, hvis han ikke fik en Kapellan, og da han ingen rationalistisk vilde have, saa det ud, som om han vilde blive nødt til at tage sin Afsked, fordi Sönnen lod til at foretrække sine gode Udsigter til at blive en berömt Skribent i Kjøbenhavn fremfor at være personel Kapellan i Udby. Det skammede Sönnen sig dog over ved nærmere Eftertanke, og holdt derfor Dimisprædiken den 17de Marts 1810 i den tomme Regenskirke; Overskriften var: »Hvi er Herrens Ord forsvunden af hans Hus?«, hvori han gav en Skildring af den aandelige Død i Kirken. Da den senere udkom i Trykken, vakte den et voldsomt Røre. De fleste af Kjøbenhavns Præster satte sig i Bevægelse, og fik udvirket, at Grundtvig mødte for Konsistorium og modtog en Irettesættelse. Denne Begivenhed fik stor Betydning for ham, ti det gav ham en stærk Følelse af hans ensomme Stilling midt i den rationalistiske Tid, og Dimisprædikenen blev det første Skud, der løsnedes i en lang og uforfærdet Kamp mod Rationalismen i alle dens Skikkelser.

En Aften i Efteraaret 1810 sad han alene paa Valkendorfs Kollegium og »læste i Kotzebues Historie af Preussen ....; men jeg var ikke kommen længere end til det 13de Aarhundrede, da de tyske Riddere indtoge og med Sværdet kristnede Preussen; ti her havde Kotzebue plantet en af sine Giftblomster, under hvad han kaldte »det visne Kors«, og derved løb det mig koldt ned ad Ryggen, saa jeg ikke blot smed Bogen fra mig, men sprang op som greben af en mægtig Aand, der kaldte mig til *Reformator*. Derpaa fulgte et Par Maaneder af stolt men stille Sværmeri, hvori jeg første Gang siden min Barndom for Alvor læste *Bibelen* .... bad og grublede over, hvordan en Reformation, især med Pen og Blæk, i vore Dage lod sig udføre.« Vi staar dog endnu ikke ved det afgjörende Vendepunkt; det er nemlig klart nok, at Grundtvig, under dette stolte Sværmeri, endnu væsentlig stod i et Fantasiforhold til Kristendommen. Han var begejstret for den som en mægtig Aandsmagt, ligesom han var begejstret for den Aand, der traadte ham i Møde fra Nordens Oldtid; Kristus stod da mere for ham som den »mægtige Hövding«, saaledes som han ogsaa havde staaet for vore gamle Fædre, men ikke

egentlig som ham, der var kommen i en »Tjeners« Skikkelse for at frelse Syndere, og hvis Feltraab ikke var »Hæder og Ære« men »Ydmyghed«. Men da blev han med ét »sønderknust ved de Spörgsmaal: Er du selv en Kristen? og har du dine Synders Forladelse? — Samvittighedsspörgsmaal, der faldt mig som Stene, ja som Klipper paa Hjærtet.« Hvad der var sket med ham, og hvor han nu stod, det kan ikke siges bedre, end ved at fortælle en mærkelig Dröm, som han havde paa denne Tid — den sværeste i hele hans Liv, som han selv har sagt. Han drömte, at han spillede Skak med Djævelen, og han kunde ikke se andet, end at han var gjort mat. Bævende sad han med Brikken i Haanden, uden at vide, hvorhen han skulde flytte den. Da stod der pludselig en lys Skikkelse ved hans Side, og viste ham, hvor han skulde sætte Brikken — og han havde vundet.

Han rejste nu ned til Udby som sin Faders Kapellan (1811), men efter Faderens Død maatte han atter tilbage til Kjøbenhavn (1813), og her tilbragte han hele sit Liv lige til sin Død, med Undtagelse af den korte Tid, han var ansat som Præst i Præstø (1821—22). Han blev först udnævnt til residerende Kapellan ved *Frelserskirke* paa Kristianshavn. »Jeg havde nu naaet mit gamle Ønske: at blive Præst i Hovedstaden; men jeg fandt dog snart Stillingen der, med Altergangen i Flæng og med fraskiltes Vielse, hartad utaalelig, i sær da jeg, langt fra at mærke, der kom Liv i mine Tilhörere, fandt Livet fortæres hos mig selv, og fandt Tidens Ligegyldighed saa haardnakket som Grændels Moder, Troldheksen i Bjovulfs Drape.« Dog midt under denne Mathed og Modløshed brød Livets Kræfter atter frem i ham, og bragte ham Trøst og Haab om lysere Dage for det danske Folk. Hvordan det gik til med denne »Oplivelse«, véd vi egentlig ikke, men at den virkelig fandt Sted, det kan vi se af hans storslaaede Digt »Nyaarsmorgen« (1824), hvori han skildrer den nye Dag, der spredte Mörket i hans indre.

Guds Fred! hvor I bygge,
Paa Mark og paa Fjæld,
I Bøgenes Skygge,
Ved Elvenes Væld!
Guds Fred over Skoven,
Hvor Stammerne staa!
Guds Fred over Voven,
Hvor Snekkerne gaa,
Som ankre, som flage
Paa festlige Dage,
Som end tone Fædrenes Flag!

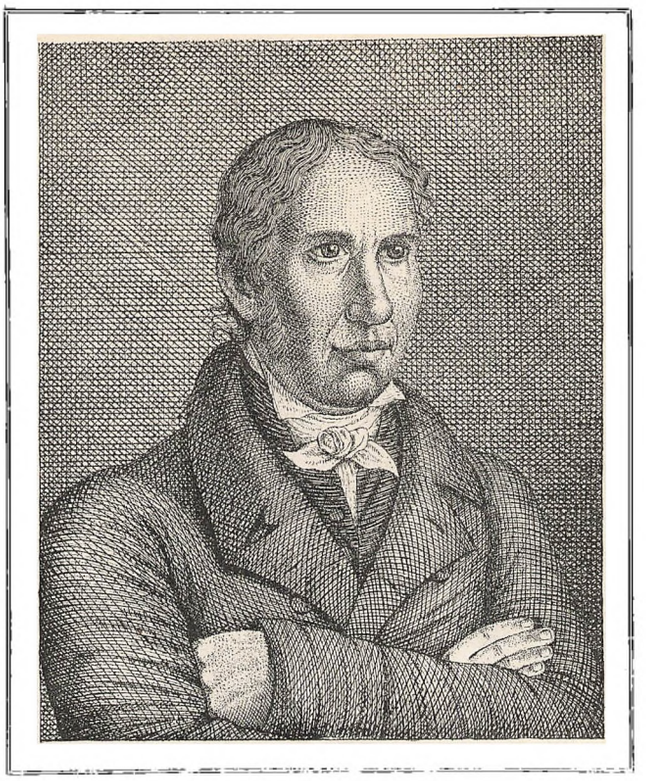

C. Christensen pinx. *J. E. C. Walter* del. et sc. 1822.

Guds Fred, som den fandtes
Ved Fædrenes Barm,
Guds Fred, som den vandtes
Ved Frelserens Arm,
Guds Fred, som den troner,
Hvor Kjærlighed bor,
Guds Fred, som den toner
I Hytter af Jord,
Som selv jeg den nyder,
Tilønsker og byder
Jeg Brødre og Frænder i Nord.

Guds Fred og God-Morgen
Paa Mark og paa Fjæld!
Forsvunden er Sorgen,
Mig pinte i Kvæld,
I Midnattens Mörke,
Da Hel-Hanen gol,
Da Mulmet i Styrke
Sig værged mod Sol,
Da Natten med Dagen,
Michael med Dragen,
Mig tyktes at kæmpe om Nord.

At Natten er svunden
Med Skyggernes Hær,
Og Solen oprunden
Til heltelig Færd,
At glödende Voven
Har favnet dens Glans,
At straalende Skoven
Den byder sin Krans,
At liflig min Tunge
Har Lyst til at sjunge,
Det ingen aftrætte mig skal.

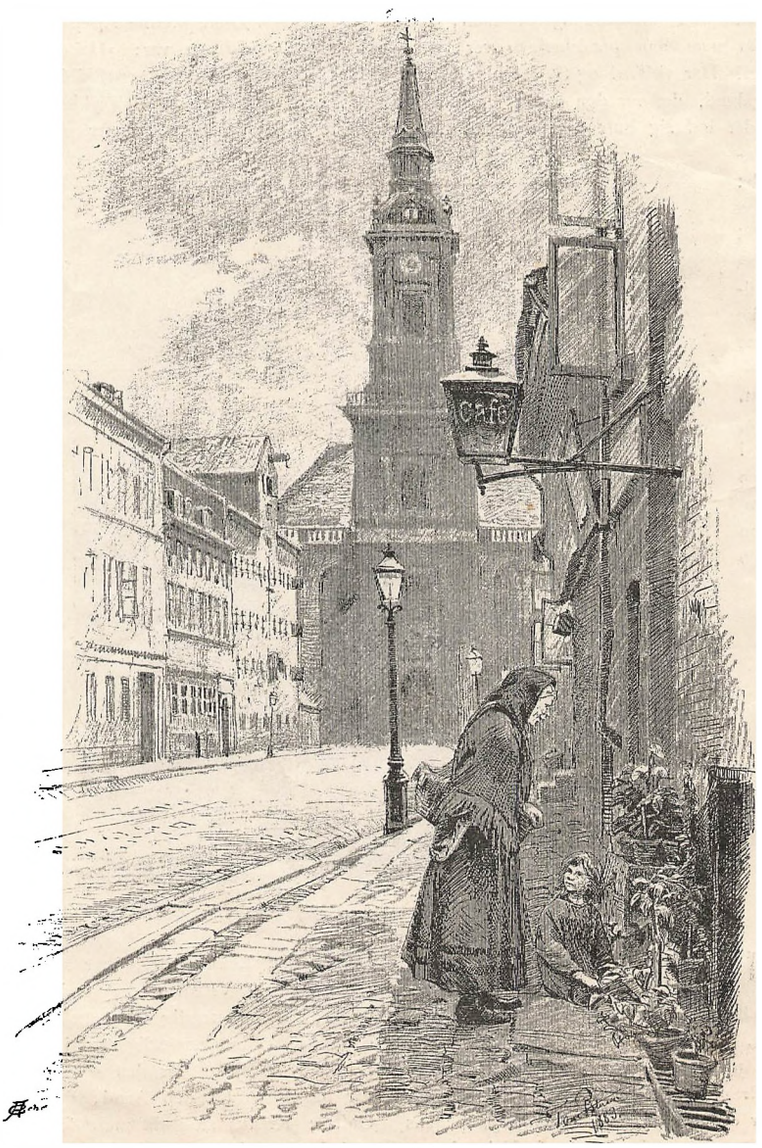

Frederiks-Kirken paa Kristianshavn.

Da Haabet atter var blusset op i hans Sind, fik han Mod til igjen at tage Kampen op med Kirkens værste Fjende paa den Tid, Rationalismen. Den förste Modstander, han stödte paa, var den yngste Professor i Teologien, *H. N. Clausen,* som netop da (1825) havde udgivet »et kækt, rationalistisk Skrift«: »Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«. Grundtvig angreb dette Værk i sit berömte »Kirkens Gjenmæle«, hvorved han haabede at kunne fremtvinge en afgjörende Pennefejde med Rationalismens Forkæmpere. Det skete imidlertid ikke; Clausen indankede Sagen for de borgerlige Domstole, og i Stedet for den afgjörende Kamp med Rationalismen fik Grundtvig en Injurieproces paa Halsen. Dette Udfald gjorde ham meget nedtrykt, fordi det syntes ham et Bevis paa, at Regjeringen tog Parti for Kirkens Fjender. For Resten havde han paa samme Tid begyndt at faa Öjet op for, at der skulde mere end Pennefejder til at oplive den kristne Menighed. Han stod nu lige ved sin »mageløse Opdagelse«, som Modstandere har döbt »Grundtvigianismen«, men Venner af den har företrukket at kalde den »kirkelige Anskuelse«.

DEN KIRKELIGE ANSKUELSE.

AF

C. J. BRANDT.

Dette Navn paa den Betragtning af det kristelige Livs Væsen og Vilkaar, som Grundtvig har gjort gjældende, stammer sikkert ikke fra ham selv, og han har vist næppe nogen Sinde benyttet det; men ligè saa lidt skriver det sig fra hans Modstandere; thi de foretrak i Reglen at kalde den »Grundtvigianisme«, og det er en Benævnelse, der har den Fordel, at den paa en Gang udpeger Ophavsmanden, og derhos i sin rummelige Ubestemthed kan blive ved at bruges, selv om Indholdet skifter eller i det mindste betydelig ændres. Det er nemlig gaaet saaledes, under den mangeaarige Virksomhed, Grundtvig udfoldede iblandt os, at hvad der paa et tidligere Stade stempledes som noget nyt og for ham ejendommeligt, alt som Aarene skred og det fandt mere almindelig Tilegnelse, eller man kom efter, at det var god, gammel Sandhed, der var gaaet ad Glemme, men af ham paa ny hævdet, — ja det behøvede ikke længer dette Mærkenavn, og det var egentlig ikke ret, at kalde Sagen efter ham.

Navnet »den kirkelige Anskuelse«, der uden Tvivl kom frem i det første Tiaar efter at »Kirkens Gjenmæle«, 1825, var udkommen, er sikkert dannet af en, som havde Öje for, hvad Grundtvig i sit Stridsskrift mod H. N. Clausen særlig betonede, da det kjendelig nok skal udpege Midtpunktet i den Kamp, der var aabnet. Hvor vidt Navnet er heldig dannet, kan der være forskjellig Mening om, dels fordi »Anskuelse« et et temmelig blegt Udtryk for en Overbevisning, naar det gjælder Menneskelivets höjeste Opgave, dels paa Grund af den Dunkelhed der klæber ved det »kirkelige«, der maa lade sig bruge til saa mange Ting, at man kan høre Sogne betegnes som »kirkelige«, fordi Folk der ikke gaa til »gudelige Forsamlinger«.

Udtrykket »den kirkelige Anskuelse« maa sættes i nær Forbindelse med det Navn, Grundtvig med Flid gav sit Stridsskrift: *Kirkens* Gjenmæle. Da Clausens store Bog om Katholicisme og Protestantisme udkom, var det først Grundtvigs Hensigt at anmelde Bogen som et andet literært Arbejde i det af ham og Dr. Rudelbach nylig begyndte »Theologisk Maanedsskrift«, og han vilde da selvfølgelig gjöre opmærksom paa det samme, som i »Kirkens Gjenmæle«: hvor løs og luftig den Opfattelse af Kristendommen var, som Clausen havde gjort sig til Talsmand for. Men han forandrede sin Plan, dels af den udvortes Grund, at en Bog-Anmeldelse, i et ikke meget og kun mellem Theologer udbredt Tidsskrift, kun vilde blive en meget indskrænket Læser-Kreds bekjendt; men fornemmelig for strags at udtrykke, at det var en falsk Stilling de lærde og skriftkloge indtog, naar de i Forhandlinger om Kristendom bare sig ad som om de skulde registrere en hedengangens Dødsbo, medens Sandheden var den, at hun var lyslevende, denne Menighed (Kirke), hvis Ejendele man vurderede, saa det naturligste og ene fornuftige var at spörge hende selv, hvad Brug hun gjorde af dem.

Skal der gives kort og klar Besked om, hvad Grundtvig vilde opnaa ved sit berømte Fejdebrev, da bliver det: han vilde gjöre det kjendeligt for lærd og læg, at der i Livet og Virkeligheden *er* en kristen *Kirke* til, saa Professorer og andre lærde Folk slet ikke behøve, enten i den hellige Skrift eller i deres egne Hjærner, möjsommelig at lede efter hvad der er Kristendom, eller at gruble over og drøfte, hvor og hvordan den bedst maatte kunne sammensættes. Det var, om man saa vil, en kraftig Realisme, Grundtvig paa dette Omraade gjorde gjældende, i Modsætning til en taaget, blodløs Idealisme, som den ene Forsøger efter den anden vilde digte og drömme frem. Thi saa vidt var det kommet med den protestantiske Opløsning, der falskelig roste sig af at være et ægte Afkom af Luthers berettigede Gjenmæle mod den forstenede Pavekirke, at enhver Theolog, ligesom den unge dygtige Mand, der den Gang nylig var ansat som Professor ved Kjøbenhavns Universitet, ikke alene mente han var berettiget, men følte sig kaldet og forpligtet til, efter Evne at oplyse andre om, hvad der var den sande Kristendom. Følgelig fik denne saa Skikkelse og Smag efter den Hjærne, der havde udtruget Recepten, og da den yngre altid var noget klogere end sine Forgængere, paa hvis Skuldre han stod, maatte alle ikke-theologiske Kristne svæve i stadig Uvished om, hvor vidt det nu var den rette Kristendom der bødes dem, da det der i Dag blev udgivet derfor, efter al Sandsynlighed i Morgen vilde blive afløst af noget nyt og bedre. Imod denne løse og luftige »Protestantisme«, hvorefter der kunde blive lige saa mange Slags Kristen-Tro, som der var Hjærner til at klække dem ud, var det, at Grundtvig slyngede sit hvasse Fejdeskrift, som en kraftig Indsigelse, en Protest, der skulde gjöre det klart og kjendeligt, at vil man vide, hvad der er Kristendom, er der kun én man skal stille Spörgsmaalet til, nemlig den kristne Menighed: hvad er det, du bekjender? Eller med andre Ord: der var, er og bliver kun én ægte kristelig *Kirke*, den som vor Herre Jesus Kristus selv stiftede, som hans Apostler grundlagde, og som fra Begyndelsen indtil vore Dage har forplantet en og samme Tro, urokket og uforvansket af alle de Tanker og Griller, som lærde eller ulærde Folk kan være komne med, og lige saa kjendelig for læge som for lærde, for smaa som for store: den Tro nemlig, paa hvilken den ved Daaben optager Medlemmer i sit Skjød, og som den efter sin Herres Anvisning gjör til Vilkaar for evigt Liv og Salighed.

Stridsskriftets Navn, »*Kirkens* Gjenmæle«, skulde altsaa betegne, at Gjenmælet (Protesten, Indsigelsen) kom ikke fra den enkelte Mand, der stillede sin »Anskuelse« op imod en andens; nej, den kom fra hele Herrens Menighed, der er fælles om den samme Tro, og berettiget, ja forpligtet til at værne om dette sit Fælleseje. Naar nu denne Menighed, i hvis Navn Indsigelsen blev gjort, kaldtes »Kirken«, da var Navnet jo allerede givet os i vor tredje Trosartikel, hvor den fra gammel Tid kaldes saa. Om det var heldigt, at vi, maaske allerede med Ansgar, fik dette fremmede Ord ind, til at udtrykke, hvad Grækerne, og Romerne efter dem, kaldte *ecclesia* (Udvalget) og hvad vi bedst kan gjengive ved »Menighed«, derom kan man have nogen Tvivl. Thi det er gaaet her, som det jo gjærne gaar med fremmede Ord, at til at betegne udvortes, haandgribelige Ting, kan de godt bruges, uden at volde Forstyrrelse, da vi der kan have Gjenstanden klart for Öje, hvortil Navnet knyttes. Saaledes bruge vi, som vore Fædre, uden Hinder Navnet »Kirke« om Bygningen af Træ og Sten, hvor Menigheden samles til Gudstjeneste; men naar det fremmede, og derfor dunkle, Ord skal udtrykke det usynlige og aandelige, saa opstaar let Forvirringen, fordi der umærkelig lader sig lægge ind deri, hvad det skal være, da den uklare Ordlyd ikke selv vækker nogen Forestilling. Det er da ogsaa i Tidens Løb sket med det fremmede Ord »Kirke«, som man stadig fristedes til at gjöre til noget udvortes, haandgribeligt, og Fristelsen laa dobbelt nær ved Brugen deraf i tredje Trosartikel, fordi det »Udvalg« eller den »Menighed«, der blev kaldet saaledes, jo ganske vist er levende Mennesker, et Folk, altsaa noget udvortes kjendeligt, men ikke i den Forstand hvori vi bekjende *Tro paa* denne Kirke, da det Folk, som derved betegnes, kun dannes, samles, existerer som det der er sammenföjet af samme Tro, samme Haab og samme Kjærlighed, saaledes at der ikke i Sandhed af Mennesker kan holdes Mandtals-Liste over det, eftersom den eneste paalidelige bliver den, der er ført i »Livets Bog«.

Det er bekjendt nok, hvorledes Ordet »Kirke« blev brugt eller rettere misbrugt i Midalderen, da det blev enstydigt med det Rige af denne Verden, som Paverne gjorde Forsøg paa at oprette, og mod denne Misbrug var det, at M. Luther i den levende troende Menigheds Navn den Gang udsendte sit Gjenmæle. Han gjorde en sand, aandelig Opfattelse gjældende af »Kirke« som Udtryk for Herrens Menighed; men vi tör næppe sige, at hans Efterfølgere og de, der dristig kaldte sig efter ham, enten fulgte ham deri eller forstod ham*); thi enten bandt man Navnet fast ved den verdslige Øvrigheds Foranstaltninger til Kristenlivets Fremme, som tit var meget »ukirkelige« i ret Forstand, eller man var bleven saa bange for »Kirke«-Navnet, naar det da gjaldt mere end Stenbygningen, at man helst slap det helt, især da Troen paa »den hellige almindelige Kirke« blev mere og mere mat, og Menigheden var falden fra hinanden i lutter Enkeltmænd, hvoraf hver maatte sørge for sit Behov, indtil man sad midt i dette Protestantismens Uføre, der oven for blev antydet, da enhver paa Troens Omraade, som i Israel paa Dommernes Tid, »gjorde hvad han vilde«, og man mente at blive salige »hver paa sin Fason«. Enhver der har Erindringer, som gaa tilbage mod den Tid, da »Kirkens Gjenmæle« kom ud, og som havde den Lykke at vokse op i et kristeligt Hjem, véd det vist ogsaa, at selv om der hørtes Bekjendelser af flere eller færre Led af vor Tro, og da mest af anden Artikel, saa var den tredje Artikel i sin Helhed gjærne traadt i Skygge, og da navnlig Troen paa »den hellige kristelige Kirke«, som der læstes i vore Katekismer. Ja, selv Ordet »Kirke«, i sin aandelige og kristelige Betydning, var blevet saa fremmed, at da Grundtvig anvendte det og kaldte sin Bog »*Kirkens* Gjenmæle«, fandt mange, at der var noget »katholsk« derved. Det var der da egentlig ogsaa, men i allerbedste Forstand; det var et Mærke paa, at Troen paa »den hellige almindelige Kirke« var i Begreb med at vaagne. Men det var rigtig nok en grov Misforstaaelse, dersom man tænkte, at en saadan »kirkelig Anskuelse« vilde føre til Rom og Pavens Fod; og dog næredes der Forventninger derom i to modsatte Lejre. Prof. H. N. Clausen slog flere Gange paa, at Grundtvig, som i Modsætning til hans egen luftige Kirkebygning, der skulde opføres af Tankespind, havde hævdet den historisk forplantede Kirke og Menighed, ligesom

*) Det er i saa Henseende ret betegnende, at den eneste af alle Luthers Salmer (som man ellers, og det med Föje, skattede saa höjt), der ikke naaede at blive oversat, för Grundtvig gjorde det, er hans Sang om Kirken: »Sie ist mir lieb, die werthe Magd« (se Grundtvigs Salmer IV, Nr. 204). Hvor tidlig Gr. havde Öje paa den, kan ses af hans Forsøg til en Oversættelse allerede 1810 (V, Side 596, Nr. 7).

flere af Puseys Disciple og Meningsfæller i England, vilde ende med at blive romersk Katholik. Og paa den anden Side saa' flere romersk-katholske Skribenter mildt til den hos os begyndte Kirkekamp, og hilsede den, men rigtig nok forgjæves, som en Tilbagevenden til den ene saliggjørende Kirkes Skjød. Ret forstaaet, er nu ogsaa dette sandt, men ikke naar man med det Navn vil betegne Paven og hans Kirke-Afdeling, men kun naar det skal sige, at »den kirkelige Anskuelse« som havde givet sig Vidnesbyrd, var en Begyndelse til, for Alvor og med Hjærtet at bekjende Tro paa, at vi ved Daaben er indlemmede i hele den hellige Menighed og dele dens Tro og dens Haab.

Dette er altsaa Grundbetragtningen i den saa kaldte »*kirkelige* Anskuelse«: at *Kirken* d: Herrens Menighed, som fra sin Stiftelse forplanter sig gjennem Tiderne, den er fremdeles til og i levende Virksomhed, og i den er vi bleven optagne, saa sandt vi selv er Kristne. Derfor nytter det ikke at begynde med at disputere om, hvad vi eller andre, som det fornuftigste og sandeste, finder at være Kristendom; men vi maa lukke Öjnene op for den Menighed, som er i Virksomhed midt iblandt os, og vi maa lukke Øren op for hvad den bekjender som det der er ejendommeligt for den. Om vi synes, det er ret eller galt, hvad den bekjender, det er en Sag for sig, men at den er til og at den Tro, som den bekjender, er Kristendommen, det er en Kjendsgjerning, som al Misfornöjelse med den ikke kan omstøde. Og hvad den nu fører i sit Skjold, faar vi ikke paalidelig at vide ved at gaa til de lærde i deres Studerekammer og spörge: hvad mener du eller hvad mente han? men ved at høre efter, hvad denne Kirke eller Menighed bekjender og kræver bekjendt, hver Gang den aabner sin Dör for et nyt Medlem. Og Dören til dens Hus, Adgangen til dens Samfund, det er uomtvistelig Daaben, alt som Herren har sagt: kun hvo som tror og bliver döbt, skal blive salig, og som han udsendte sine Apostler med det Hverv, at gjöre alle Folk til hans Disciple ved at döbe dem til Faderens og Sönnens og den Helligaands, d. e. til den treenige Guds, Navn, som bliver fuldt ud nævnt og forelagt til Bekjendelse, för nogen stedes til at gaa igjennem Indgangen og anvises Plads i Huset med Borgerskab i Riget.

C. W. Eckersberg del. (1830) *E. C. W. Eckersberg* sc.

Denne »kirkelige Anskuelse« var det man i sin Tid kaldte »Grundtvigianisme«, fordi denne jævne Betragtning af det kristelige Livs Betingelser og Vilkaar i lange Tider havde været fordunklet, för Grundtvig atter drog den frem og gjorde den gjældende. Men den kaldes nu, saa vidt jeg véd, ikke længer med dette Navn, som overhovedet Benævnelsen »den kirkelige Anskuelse« høres langt sjældnere end for 30—40 Aar tilbage, da den kun er hvad nu omtrent alle levende Kristne blandt os vedkjender sig; og hvad der er almindelig bekjendt, behøver jo ikke længer noget Partinavn, til at betegnes med. Men Grundtvig gik rigtig nok og maatte nødvendig gaa dybere, fordi Saligheds-Sagen ikke var ham blot et theologisk Spörgsmaal, men var hvad han vilde selv trøste sig ved, og give sine medtroende Vejledning til at trøste sig ved i Anfægtelsens Kamp, ja i den sidste Strid, naar det gjælder om at have fast Grund at staa paa. Han maatte slutte saaledes: at har Daaben denne afgjörende Betydning for de troende Kristne, saa at *den* alene aabner os Adgang til det Himmerigets Rige, Guds Sön selv kom til Jord for at stifte, giver den os, saa sandt vi tro, Magt til at vorde Guds Børn; er Daaben, som Apostelen Peter skriver, en god Samvittigheds Pagt med Gud, saa at vi, paa det Vilkaar, at vi forsage og tro, som Pagtens Ord lyder, faa vore Synders Forladelse og evigt Liv: da kan intet Menneske, end ikke Herrens nærmeste Udsendinge, have bestemt dette Vilkaar, saa lidt som de formaar at skjænke de Gaver der tilsiges os. Kun den Herre, der selv har indstiftet Daaben, kunde have Ret dertil, ligesom han, hvem al Magt er givet i Himlen og paa Jorden, alene har Evne til at skjænke disse Gaver for Tid og Evighed. Altsaa er ikke alene Döbe-Ordene: »i Faderens og Sönnens og den Helligaands Navn« hans, men ogsaa Pagtens Ord, der først siger os, hvilken Fader og hvilken Sön og hvilken Aand det er vi döbes til, maa nødvendig være fra Herren selv, dersom vi skal kunne stole paa dem i Liv og Död og være sikre paa, hvad der tilsiges os.

Dog dette er nær ved heller ikke længer at være »Grundtvigianisme«, da alvorlige Kristne, som gjör virkelig Brug af deres Pagt med vor Herre, og har lært at löfte Troens Skjold mod den Ondes gloende Pile og mod Döden, naar den truer os med Banesaar, let komme til at føle, at skal dette Skjold kunde værne os, kan det ikke være Menneskeværk, da maa det være dannet af ham selv, som ene kan dække sine, saa de staa trygge. Men mange, som har følt dette, betænker sig dog paa at tage Skridtet fuldt ud, og tænker saa, at skjönt Daabspagten jo maa stamme fra Herren, som ene har Magt og Myndighed til at oprette den, saa har han dog ladet sin Helligaand gjennem Apostlene affatte den. Hvad der vindes ved at tage det Stade, og standse et Skridt för man kommer til Kilden selv, er ikke let at se. Saa kaldet *historisk* Sikkerhed kan der hverken faas for den ene eller den anden Opfattelse af denne Sag, da vore Evangelie-Bøger intet berette om, hvorledes Herren indstiftede Daaben; thi det maa rigtig nok kaldes trukket efter Haarene, naar man har kaldt hans sidste Henvendelse til Apostlene (Mt. 28) med dette Navn, da den meget mere bestemt *forudsætter*, at de kjendte, hvorledes de skulde udføre den Daab, de nu blev sendt ud med. Grundtvig tog imidlertid Skridtet fuldt ud, og forstod ikke, at der kunde være noget til Hinder for, at Herren selv, f. E. i de 40 Dage mellem sin Opstandelse og Himmelfart, da han (efter Ap. Gj. 1, 3) »sagde dem det der hører til Guds Rige«, har sagt dem, hvilken Pagt de i hans Navn skulde oprette med dem, de maatte indlemme i hans Menighed. Dette er, saa vidt vides, for Tiden (1883) den egentlige »Grundtvigianisme«.

I øvrigt maa det endnu tilföjes, at denne Opfattelse, hvortil Grundtvig blev ført af Trang til at naa frem til Kilden selv, har han aldrig gjort til nogen Trosartikel, eller villet paanøde nogen. Tvært imod erklærede han tit nok, at han rakte alle dem kristelig Samfunds-Haand, der byggede deres Salighedshaab paa Menighedens fælles Tro og fælles Daab, som paa den ene Herre og Frelser, hvilke Tanker de saa for Resten gjorde sig om Daabspagtens Oprindelse.

Allerede i 1825 var Grundtvig altsaa naaet frem til de store Hovedtanker, han har sat ind i Historien: sin ejendommelige Opfattelse af det *folkelige* og det *kristelige* og deres indbyrdes Forhold til hinanden; hele hans senere Liv er et uafbrudt Arbejde paa at udvikle og uddybe disse Tanker, og faa dem sat ind i Virkeligheden. Hans Opfattelse af den kristne Menighed som noget for sig og forskjelligt fra det borgerlige Samfund, førte ham til hans lange og ihærdige Kamp for at finde og gjennemføre det rette Forhold mellem »Stat og Kirke«. Denne Kamp blev en Stræben efter mere og mere at frigjøre Kirken i sit Forhold til Staten, og har allerede afsat saadanne Resultater som »Sognebaandets Løsning« og Dannelsen af »Valgmenigheder«. Disse hans Tanker om »Stat og Kirke« var ikke blotte og bare Frugter af Grublerier i Studerekammeret, de sprang ud af det Liv, som han selv levede: det var de tunge Timer »Statskirken« beredte ham, der drev ham til Kamp for Frigjørelsen. — I 1826 tog han sin Afsked som Præst, fordi den Injurieproces, »Kirkens Gjenmæle« skaffede ham paa Halsen, viste, at »Øvrigheden holdt med Statskirkens aabenbare Fjender«, hvorved Præstestillingen i Statskirken blev ham aldeles utaalelig; det varede tretten Aar (1826—39), før han igjen fik noget Embede. Men i denne Mellemtid skete der en vigtig Begivenhed. Da Grundtvig vilde stille sig i Spidsen for nogle gudelige Forsamlinger — som hans tidligere Tilhørere havde begyndt at holde — for derved at forhindre dem i at komme paa vilde Veje, blev Myndighederne urolige, og efter nogen Forhandling blev *Frederiks-Kirken* paa Kristianshavn overladt ham til Aftengudstjeneste, men han maatte ikke forrette Daab eller Altergang. Her lagde han som »fri Prædikant for frie Tilhørere« Grunden til den Tilhørerkreds, der senere kom til at danne »Vartov-Menigheden«. Derfor har Frederiks-Kirken sin ejendommelige Betydning. Paa det foranstaaende Billede af denne Bygning ses ogsaa det Hus, hvor Grundtvig boede en Aarrække af sit Liv (det næst sidste paa venstre Haand). Da han 1839 blev ansat ved *Vartov*, flyttede han ind paa 2den Sal af den Bygning, som ligger paa Hjørnet af Knabrostræde og Vimmelskaftet (Hjørnet nærmest Amagertorv). Her stod han i Vinduet den 21de Marts 1848, og saa ned paa det mægtige Folketog, der bugtede sig fra Gammeltorv

Olriks Tegning efter C. A. Jensens Maleri 1831.

Folketoget til Kristiansborg den 21de Marts 1848. Grundtvigs Bolig var paa 2den Sal af den forreste Bygning til højre.

gjennem Nygade og Vimmelskaftet til Kristiansborg-Slot. Det var et ejendommeligt Öjeblik, ti det var den gamle Tid, der saa den nye Tid drage forbi, og saa paa den, ganske vist tvivlende og afventende, men ikke med Uvilje. Og da saa de nye Tanker var brudt igjennem, gik han ind i det Arbejde, de satte i Gang, kom til at forstaa dem og holde af dem. Gid det gamle og det ny altid kunde arbejde sig sammen paa den Maade!

Disse Bemærkninger om Grundtvigs politiske Stilling fører os atter tilbage til hans »historiske Anskuelse«, hans Opfattelse af Menneskelivets Udspring, Udvikling og Maal. Som paa det kirkelige Omraade var ogsaa her hans Tanker noget andet og mere end nye theoretiske Synspunkter, der kunde nöjes med at stikkes ind som Paragrafer i et System; de krævede Virkeliggjörelse, Indflydelse paa Formningen af det virkelige Liv, som det rörte sig omkring ham. For enhver, hvis Kald det er at øve en folkevækkende og folkeopdragende Gjerning, maa det altid blive af störste Betydning at klare sig *Skolens* Væsen og Opgave. Det var det ogsaa for Grundtvig. Særlig fra Slutningen af Trediverne syslede han meget med det Arbejde: at finde den rette Form for Skolens Gjerning, naar den virkelig skulde være et Middel til Udvikling af *levende* Mennesker.

GRUNDTVIGS SKOLETANKE.

AF

L. SCHRØDER.

Grundtvig har en Gang fortalt, at der imellem de Ord, som fra Barndommen af havde fæstet sig i hans Hukommelse, var to, som hver paa sin Maade udtrykte, hvad man her til Lands i Almindelighed forstod ved »Dannelse«. Det ene var den Talemaade: »Han (eller hun) kan sin Forklaring (eller sin Lærebog) *udenad* paa sine Fingre«; det andet var det beundrende Udraab: »Han har rejst *udenlands*!« Imellem Landsbyfolk gjaldt det som noget stort, naar man kunde Pontoppidans Forklaring eller Balles Lærebog udenad fra Begyndelsen til Enden; — en Udenlandsrejse var en mere fornem Vej til Dannelsens Höjde, selv om man »ligesom Bergfisken« rejste uden Hoved. Det var imidlertid efter Grundtvigs Mening ikke blot Almuesfolk, der tog Skyggen for Virkeligheden, naar de skattede Udenadslæsningen saa höjt; i samme Spor gik *alle* de, der lagde særlig Vægt paa en Kundskabs-Prøve som Maalestok for virkelig Oplysning. Og det var ikke blot paa hovedløse Junkere, Ordsproget kunde anvendes, at man kan føre en Tosse til Rom og tilbage igjen, han bliver lige god Tosse for det; *al* den Læsning af fremmede Bøger, under hvilken man forsömte at lære de gode danske Bøger at kjende, — al »Udenoms-Læsning« var i Slægt med Udenlands-Rejserne, da det gjaldt om den fremmede Læsning som om den fremmede Mad, at den vel smagte de fleste bedst, men bekom dem meget ilde.

Grundtvig priste i Modsætning til Udenadslæsningen en saadan Indenadslæsning, som gik med Lyst, efterdi Erfaring lærer, at selv de bedste Börn bliver uartige, naar de kjeder sig. Og han tilraadede, at man skulde søge at gjöre sine Börn og Lærlinger vel kjendte med alt det, som hörte Hjemmet til, inden man förte dem ind paa det fremmede. Man skulde begynde med at oplyse en enkelt Gjenstand, som laa nærmest og styrkede Öjet til at se videre og se vist; man skulde begynde med at skaffe sine Lærlinger Magt over Modersmaalet som det eneste Middel til levende Meddelelse i den fælles Virkekreds og som den levende Maalestok for alle andre menneskelige Tungemaal; og man skulde, i Steden for at lade dem rejse udenlands med Gorm Frittesyg, følge Hejmdals Spor, som det er beskrevet i det gamle Rigs-Maal, og »lige venskabelig besøge baade Træl, Bonde og Jarl i deres eget Hjem og tage til Takke med, hvad de har at byde, uden at bryde sig om, enten Brødet er sort eller hvidt, enten Dugen er grov eller fin, enten Sengen er haard eller blød, naar kun det samme Lys skinner ind ad Vinduet, samme Slags Ild brænder paa Arnen, og de aabne Arme, man modtages med, er lige sikre, og *Folke-Aanden* følgelig er lige velkommen«. Grundtvig arbejdede for, at hans Landsmænd kunde naa til *en ægte fædrelandsk Oplysning paa Modersmaalet,* som kunde hjælpe til, at Stændertiden i Sandhed blev afløst af Folketiden.

Naar Grundtvig gjorde de stærke Indsigelser imod *det fremmedes* Magt i vort Skolevæsen og med det samme imod »det kinesiske Eksamensvæsen«, som han mente var uadskilleligt forbunden dermed, saa var det ham ikke mindre en Hjærtesag at bekæmpe »*Drenge*-Videnskabeligheden« eller det Forsøg, man i de almindelige Skoler gjorde paa i Barndommen at sammentrænge al den Oplysning og Dannelse, et Menneske for hele sit Liv kunde behöve.

Efter hans Tankegang hörte Börnene Hjemmet til, og for saa vidt der behövedes nogen særlig *Börneskole,* maatte den være saa hjemlig som mulig. Men deraf fulgte naturligvis ikke, at Börnene intet skulde lære. Om Grundtvigs »Krönnikerim« har hans nys afdøde Sön skrevet, at han har elsket dem fra sin tidligste Barndom. Disse indholdsrige verdenshistoriske Digte godtgjör, sammen med det anförte Vidnesbyrd af Professor Svend Grundtvig, bedre end noget andet, at N.F.S.Grundtvig har lært *sine* Börn meget, og at han i det hele har trot, *Börn kunde lære meget,* naar det kun blev lagt til rette for dem saaledes, at de havde Fornöjelse af det. De maatte ikke kjede sig, for de maatte ikke være uartige.

Den bedste *Drengeskole*, han kjendte, var driftige Borgeres Huse. Men naar han priste Deltagelsen i det udvortes virksomme Liv som særlig heldig for Drenge, saa har han ikke mindre regnet det samme for at være Pigerne tjenligt i Overgangstiden til den voksne Alder.

Den egentlige Ungdomstid (omtrent fra det attende Aar) var i Grundtvigs Öjne Livets Sommerdage. Men Sommeren er Blomstringstiden, da det skal afgjöres, om de friske Spirer fra Barndommens Vaar skal vokse og udvikles til Høsten, om Aksene skal blive svange eller kjærnefulde, om der virkelig skal være noget at samle ind til Vinterforraad. Kun efter en grødefuld Ungdom følger en travl Midalder. Kun naar Sjælen, som altid i de unge Aar leder efter sin Bestemmelse, da har faaet de vide Udsigter aabnede og tillige fundet sit særegne Livskald, — kun da er der Drift som Kraft til, naar Tiden kommer, at øve Manddomsdaad. Ungdomstiden er Aandens Skabertime.

Det er fra denne Grund-Betragtning, at Tanken er udgaaet om *den folkelige Höjskole* eller den for hele det danske Folk fælles Ungdomsskole, hvor en aandfuld dansk Oplysning skulde have sit stærke Brændpunkt, plejet ved Enetaler af de bedste Ordførere, der kunde skaffes, og ved Samtaler imellem Lærlinger og Lærere. Til denne Höjskole, som Grundtvig tænkte sig i *Sor,*

> Hvor Aksel hviler
> I lyse Kor,
> Hvor Holberg smiler
> Ad Fejl i Nord. —

til den skulde saa slutte sig Planteskoler for de vordende Embedsmænd, som vistnok skulde uddannes til virkelig Dygtighed i Gjerningen, de skulde paatage sig, men som maatte have den folkelige Dannelse til fælles med Rigets øvrige Borgere i By og paa Land. Det maatte ogsaa være det naturlige, at disse Embedsmænd dannede et levende Baand imellem den folkelige og den strængt videnskabelige Oplysning, hvis Arnested Grundtvig tænkte sig i *Gøteborg*, og som han kortelig har beskrevet saaledes: »Den fri og selvstændige Livsoplysning i nordisk Aand maatte til sit Middelpunkt have en stor videnskabelig Höjskole, fælles for alle Nordens Stammer og opført i engelsk Stil, ikke med smaaligt Hensyn til det bedste Kjøb, men med stadigt Hensyn paa de bedste Midler til at fremkalde og vedligeholde et ægte videnskabeligt Liv i nordisk Aand hos dem af alle Stammer, som dertil viste udmærket Liv og Anlæg.«

Det er storslaaede Forslag, Grundtvig har gjort til ny Skoler. Men det maa man ikke undres over. Skjalden levede og döde i det sikre Haab, at der er et Oplysningens Gyldenaar i Vente, og at det skal have sit Morgengry i Höjnorden, saa

> Nordlys vorder Billed-Navnet,
> Som Oplysningen har savnet.

IV.

Grundtvig har som bekjendt sagt om sig selv: »at han var Hælvten Skjald, Hælvten Bogorm«; en Skildring af ham kan da ikke gaa uden om »Skjalden«. Ikke blot Grundtvig selv, men andre, som har skrevet om ham, har foretrukket dette Ord »Skjald« fremfor Benævnelsen »Digter«, og det har de haft deres Grunde til. Hostrup har udtrykt det smukt saaledes: »Det er nemlig klart, at en Konstnernatur har sit Hovedformaal i at aabenbare sig, at udfolde den indre Herlighed, som den bærer i sig. Den er som et Træ, hvis Opgave det er at bære Blomster, jo flere og skjønnere, desto bedre. Hvad de Blomster kunne bruges til, vedkommer den egentlig ikke; det er sin indre Herlighed, den vil have frem, sine egne dunkle Syner, den vil give Skikkelse, og videre gaar dens Formaal ikke. — Men en saadan Konstnernatur, der blot begjærer at blomstre og sprede Duft og vække Nydelse, er Grundtvig ikke. Det passer netop paa ham:

Han stirrede paa den straalende Top,
Hvorfra vi er sunken og atter skal op,
Saa greb han Harpen i sin Haand
For at indgyde Nutid Oldtids Aand;

ti han betragtede aldrig Digtekonsten som et Livsmaal, men som et Middel for Livet. — Det var Livet, som skulde fornyes og beriges, det var ikke blot nogle dannede Mennesker, der skulde trøstes med en skjön Dröm; det var hele Folket, der skulde vækkes af en flerehundredaarig Dvale, og blive sig sin Herkomst og sit Kald bevidst, og derfor skulde Sangen lyde i Danmark.« Men derved kom Grundtvig ogsaa mere end nogen anden af vore Digtere til at ligne de »Oldtidsskjalde, som i Grunden kun vare Kæmper, men havde ét Vaaben mere end de andre, nemlig Sangen.« Derfor »passer det moderne Digternavn ikke nær saa godt paa ham som Navnet: Skjald.« Lignende Udtalelser kan man finde fra andre Sider: »Hans stærke, etiske Personlighed var altid vaagen og virksom, og han *vilde* altid noget *med* sit Ord, sit Digt; han nöjedes aldrig med at ville — et smukt Digt.« (S. Grundtvig).

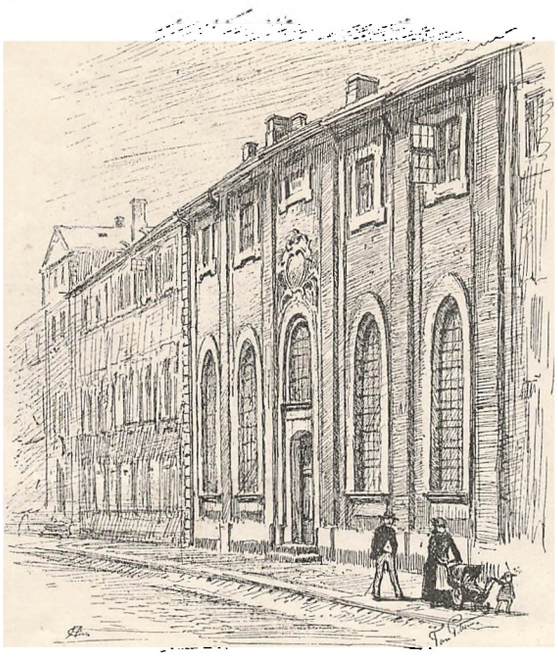

Vartov Kirke set fra Longangsstræde.

Med det *villede* i hans Digtning, det, at den for ham ikke var Maal, men Middel, følger saa andre Ejendommeligheder. Naar Digtningen er det Middel, hvorigjennem Folket skal vækkes, gjælder det frem for alt om, at den virkelig kan gribe det og faa det i Tale. Grundtvig har selv sagt (Brevveksl. med Ingemann S. 187): »Med alt folkeligt Sangværk, gudeligt eller verdsligt, er der imidlertid ogsaa en anden vigtig Standpunkt at betragte Sagen fra, nemlig *Nyttens*, der fremfor alt i Kirken maa foretrækkes [for] *Smagen.*« Derfor har han omformet de gamle Salmer, fordi han tror, at de i en nyere Skikkelse vil finde bedre Indgang. Dette er den bærende Grundtanke hos ham, og bestemmende for hele hans Digtning. Ikke saaledes at forstaa, som om han havde valgt denne Maade at digte paa ud fra en theoretisk Overvejelse af, hvad der var det mest hensigtsmæssige; han valgte det Standpunkt, fordi det var det naturlige for ham.

Det formelle i Digtekonsten var og blev for ham noget underordnet; vilde han lægge stærkt Vægt paa det under Udarbejdelsen, gik det ud over Tankens poetiske Kraft og Fylde. Om et Digt, som han længe har syslet med, siger han (Brevv. m. Ingemann S. 49): »vil jeg lade det gaa i sine egne Klæder og i sin egen Tummerumme, op og ned, fra Fjæld til Fjæld som Gemsen, og lukt over Havet som Slejpner, da gaar det, saa Hjærtet hopper mig i Livet; og finder jeg: nej, det er dog alt for galt, der maa dog være Maade med, da staar det og lader mig al Mag til at udgrunde, hvor jeg vilde hen, i Fald jeg kunde komme.« En træffende Karakteristik af hans poetiske Begavelse; og det er ikke det eneste Punkt, hvor Grundtvig har set sin egen Styrke som sin egen Svaghed saa klart som nogen. Han har ganske vist frembragt enkelte formfuldendte Digte, men som Regel følte han, at naar han vilde forme og file paa et Digt og pille ved Enkelthederne i det, saa mistede det sin Beaandelse. Derfor gaar ogsaa de fleste af hans Digte op og ned, fra Fjæld til Fjæld og lukt over Havet. Der er noget strömmende over dem, og han er i Grunden bedst hjemme i den strofeløse Digtning (som i »Strandbakken ved Egelykke«, »Roskilde-Rim« o. fl.), hvor den ydre Form ikke tvinger ham til at begrænse og afrunde sine Tanker. Ganske vist fristes han derved til at blive »bred«, og man maa undertiden hos ham bryde Guldkornene ud af den raa Klippemasse. Men lad saa være, at hans Digte mangler betydeligt i Retning af at være »slebne«, saa er de til Gjengjæld fri for denne mattende Salonduft, som saa let følger med Slebenheden; det, der gaar igjennem dem, er det store Havs mægtige og styrkende Aande, med Ævne til at røre op indtil de dybeste Dybder.

Røre op! ja, men ikke en Røren op uden Maal og Med. Intet kunde være fjærnere fra hans Tanke, end at Digteren skulde være en Æolsharpe, som de stærke Lidenskabers Storme og de blidere Følelsers Luftninge bragte til at klinge, uden at Digteren vidste, hvorfra Vejret kom og hvorhen det gik. For ham er Digteren fremfor alt *Mennesket*, og som Menneske ansvarlig for alt, hvad der rører sig i hans Sind. Og Grundtvig vidste, hvorfra Vejret kom, naar han hørte »Røsterne fraoven i det hemmelige Tonefald«, og han vidste, hvad han vilde, naar han lod disse Røster klinge videre ud blandt Menneskene: de skulde løfte og adle et Folk.

Skjalde i den usle Dögn!
Vist I mene I tör sjunge
Løst og fast og sandt og Lögn,
Som det kommer jer paa Tunge,
Mene, naar kun eders Kvad
Klinger godt i Verdens Øre,
Naar, som Vinden Skovens Blad,
Det kun Hjærterne kan røre,
Da skal prisende vi kalde
Eder lige gode Skjalde,
Hvor saa Hjærterne henvendes,
Hvilken Lue der saa tændes.

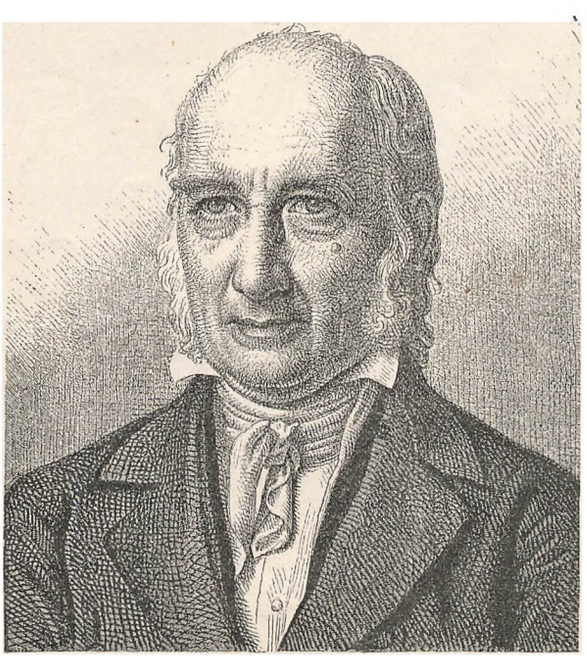

Constantin Hansen p. 1847.

V.

Grundtvig har en Gang sagt: »Digtere og Helte udspille deres bedste Trumfer i Ungdommen«. Det gjælder ikke om ham selv. Hans Hovedværker falder omkring og efter hans halvtredsindstyvende Aar, ja ét af dem, »Kirkespejlet«, blev til, da han var næsten 80. Det

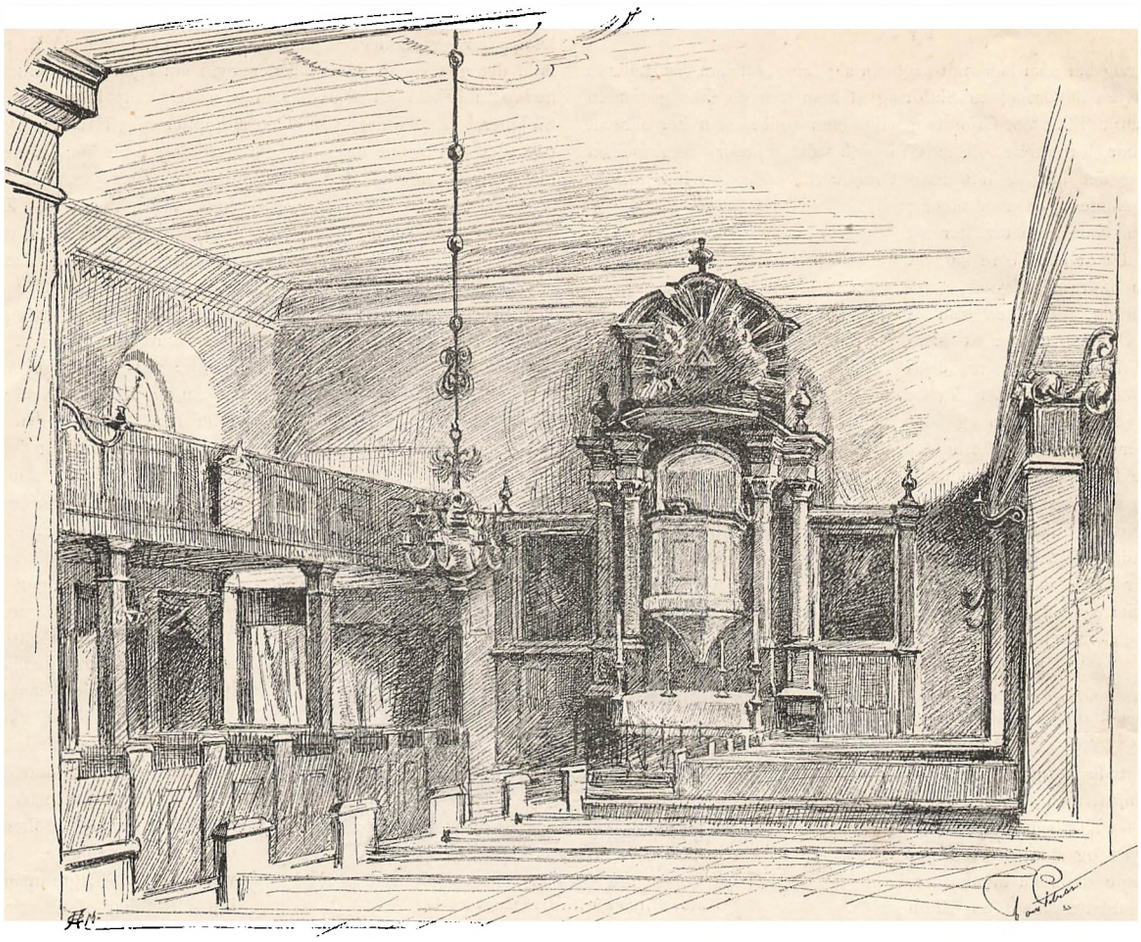

Det indre af Vartov Kirke.

samme ses af en anden Omstændighed. Det gik ikke ham som Kong Valdemar paa hans Ridt til Dagmars Dødsleje, at til sidst »red den Herre alene«. Tværtimod; Grundtvig stod i mange Aar meget ensom, kun faa sluttede sig til ham. Men den Skare, der fylkedes om ham og hans Tanker, voksede Aar for Aar, og da han gik bort, var den alt andet end i Aftagen.

Den grødefulde Udvikling, han havde givet Stødet til, stammede jo nok til Dels fra hans talrige Skrifter, men fremfor alt fra hans mundtlige Virksomhed. Først og fremmest skal nævnes hans Forkyndelse som Præst; ti den virkede ud over hele Landet gjennem de Præster, som i deres Ungdom i Kjøbenhavn havde lyttet til hans Ord. Dernæst ogsaa hans Foredrag, som »Mands Minde«, »Bragesnak«, »Kirkespejlet«, hans Taler i »Danske Samfund« osv. Denne Forening, i hvis Stiftelse Grundtvig selv deltog (1839), minder om en betydningsfuld Ejendommelighed ved den saakaldte »Grundtvigianisme«. Den aandelige Bevægelse, Grundtvig har sat i Gang, er i höj Grad samfundsdannende. I religiøs Henseende er han paa dette Punkt

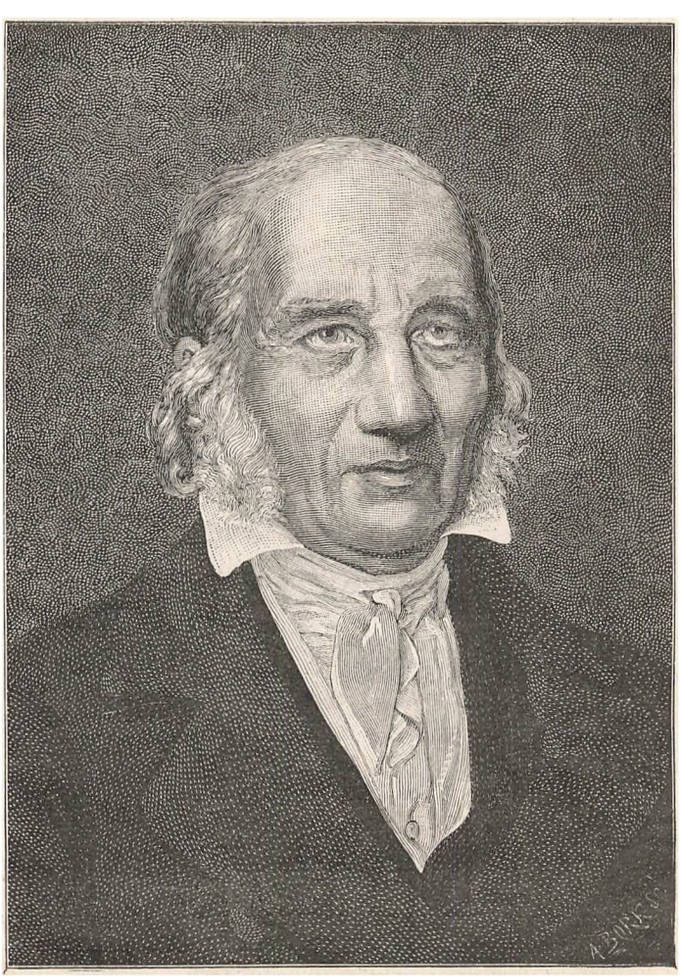

P. C. Skovgaard p. 1847.

Kierkegaards Antipode. Det var ikke den »enkelte« han kaldte paa, det var Menigheden. Og dette samme Træk, Betoningen af det fælles, det sammenbindende præger ogsaa hans Arbejde for den *folkelige* Udvikling. Der er faa, som har haft saa dyb en Følelse af, hvad et *Folk* vil sige, og faa, der har virket saa kraftig for at kalde det frem, som gjör en Mængde til et Folk. Men naar Følelsen af at være et Folk og have et Fædreland skal være noget mere end en Feststemning ved enkelte höjtidelige Lejligheder, maa den være bygget op paa et kraftigt Samfundsliv i mindre Kredse. Og her kan den grundtvigske Bevægelse pege paa sine Höjskoler, Folkemøder, danske Samfund, Vennemøder o.s.v. Mer end én »Grundtvigianer« kan vist vidne om, at det, som fra Begyndelsen drog ham, var netop det forunderlige rige og varme Samfundsliv i de grundtvigske Kredse. Og her kan man da ikke glemme Grundtvigs eget Hjem og den Virkning, han gjennem sin personlige Omgang udøvede paa dem, som søgte ham der.

ERINDRINGER FRA GRUNDTVIGS HJEM.

AF

E. TRIER.

I Efteraaret 1859 kom jeg efter Indbydelse fra Fru Grundtvig förste Gang i Grundtvigs Hus. Jeg traf ham i hans Bopæl paa gamle Kongevej i det store Bogværelse ud mod Haven, med Flöjdøre til denne. Hvad der straks i denne faldt én i Öjnene, var de mange Boghylder fra Gulv til Loft langs med alle Vægge og paa begge Sider af Sofaen helt ud paa Gulvet med Bøger til begge Sider. Foran Sofaen stod et stort Bord, atter derpaa saa man Stabler af Bøger. Ved Vinduet sad den gamle selv med sit lille Bord helt tildækket af Bøger og Papirer foran sig. Aldrig vil man, naar man har mødtes med ham, glemme det Indtryk, hans mægtige Personlighed gjorde paa én; der var noget saa stort, i Sandhed höjærværdigt udbredt over hans Skikkelse; men det var i al Fald i hans Oldinge-Alder parret med noget sjælden mildt og venligt. Jeg havde faaet at vide, at han aldrig af sig selv indlod sig i en Samtale med dem, der besøgte ham, saa den kom kun i Gang, naar den besøgende selv havde Spörgsmaal at føre frem for ham, og godt var det for mig, at jeg i Forvejen havde faaet dette at vide, thi det viste sig ganske rigtigt: venligt tog han imod mig og bød mig Plads over for sig, men ikke et Ord havde han ellers til Indledning af Samtalen. Men da jeg nu var beredt derpaa, havde jeg i Forvejen sörget for at have mine Spörgsmaal paa rede Haand om de Ting, hvorom jeg gjærne vilde önske at kjende hans Mening, og nu kom jeg da frem med det ene af disse efter det andet. Men det lod ikke til, at han brød sig stort om disse. Han svarede vel mildt, men dog kun med et ja eller nej eller — saa-h — eller lignende, og da jeg efter en halv Times Tid mærkede, at Forraadet af mine Spörgsmaal snart var opbrugt, begyndte jeg at blive flov og kjed af det, ved Tanken om snart at maatte bryde op, uden at have faaet noget ud af mit Besøg.

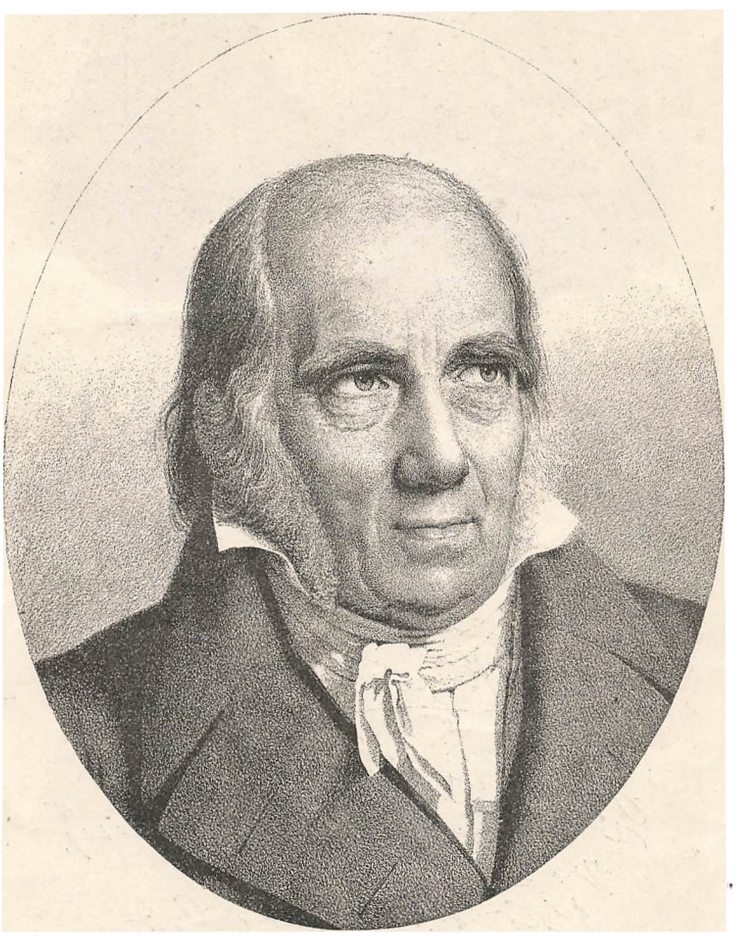

Tegnet af *J. W. Gertner* (c. 1852).

Da véd jeg ikke, hvorledes det gik til, at jeg kom til at nævne Latinskolen, og hvor harmfuld jeg var over den Undervisning, der var bleven os budt dér; han begyndte med det samme at blive lutter Øre; nu tog *han* Ordet og blev ved i 2½ Time. (I Løbet af den Tid kom hans Hustru og bød os ind til Kaffebordet; dér fortsatte han Samtalen; bagefter bød han mig atter ind i sit Bogværelse og blev ved). Da var det væsenlig kun ham, der førte Ordet; han fremstillede mig Modsætningen mellem Latinskolens Undervisning og den, han yndede; og han viste mig sit Syn paa ægte god Oplysning. Ikke kan jeg beskrive, hvor jeg var forbavset og henrykt over den Rigdom i Talen, der her vældede frem, den Klarhed, han gav mig over Sagen, den Sikkerhed i Overbevisningen, der gav sig til Kjende, det store, der her havde mødt mig.

Saaledes gik det mig ofte senere, thi fra den Tid kom jeg ikke sjælden til ham; var der Spörgsmaal, hvorover jeg havde ondt ved at faa Klarhed, tyede jeg altid til ham. Har jeg lært meget ved hans Prædiken og hans Skrift, synes jeg dog at have faaet endnu mere ved Samtaler med ham; da faldt Ordene saa underlig jævnt fra hans Mund, og mærkelig taalmodig kunde han høre paa ens Spörgsmaal og hjælpe én til Rette. Da den Tid nærmede sig, da jeg skulde tage min theologiske Embedseksamen, tilbød han at ville gjennemgaa det, jeg havde havt for hos min theologiske Manuductør, Tid til anden bagefter for mig. Hvilke rige Aftener kom jeg ikke derved til at tilbringe hos ham! Her, hvor jeg jo umulig kan faa

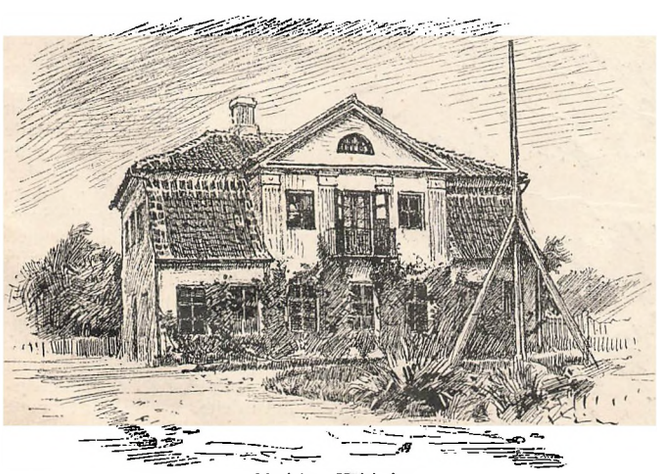

Marielyst Höjskole.

Soro Akademi.

Lejlighed til at fortælle om disse i det hele, skal jeg blot meddele ét Træk fra en enkelt. Han var den Aften ikke rask, men vilde dog, at jeg skulde komme ind til ham; med lukkede Öjne sad han i Sofahjörnet, da jeg kom, og blev ved at sidde saaledes. Jeg begyndte omtrent som saa: »Siden jeg sidste Gang var hos Dem, har jeg i Dogmatiken læst Afsnittet om Synden.« »Saa, har De det,« var alt, hvad han svarede, og nu sad vi en Stund tavse. Til sidst fortsatte jeg med at bemærke, at der var meget deri, jeg ikke kunde forstaa. Da lukkede han endelig Öjnene op og sagde: »Ja, det vil jeg gjærne tro, men har De Lyst til at gaa ned paa Bunden af Helvede, vil jeg lade Dem vide, at jeg har ikke Lyst at følge med.« Ved dette Svar kom jeg til at le. »Hvad ler De ad?« spurgte han. Dertil svarede jeg, at han vel nok vidste det, at ikke vilde jeg til Bunden af Helvede, og ikke önskede jeg at have ham med. Men da blev han ivrig, rejste sig helt overende og nu tog han fat: »Jo, jo,« — sagde han — »det bliver Følgen af det, om vi følger alle *de* lærde, der ville undersøge Syndens og det Ondes Oprindelse« — og nu udviklede han for mig, hvorledes vi Mennesker aldrig kan vide Besked om noget, der ligger udenfor vor *Erfarings* Omraade, saa skulde vi nu, da Synden er kommen til os gjennem Djævelen, virkelig vide noget om, hvorledes det Onde oprinder, maatte vi have Del i denne, den Ondes Erfaring. Det løb mig ligesom koldt ned ad Ryggen, da han skildrede for mig det forfærdelige, der er i selve den Slags Undersøgelser, og til sidst udbrød han: »Gud bevare os dog derfra!« Han gjennemgik saa for mig, hvad vi af den hellige Skrift kan lære om, hvorledes Synden er kommen frem mellem *Mennesker* og Forførelsen ved Djævelen.

Det var altid om Eftermiddagen, jeg havde disse Samtaler med ham; i Almindelighed blev jeg da til Aftensmaaltidet derefter, hvor han næsten altid var spøgefuld, mageløs spillende vittig og rig paa en Mængde Indfald og Fortællinger, som han ubeskrivelig morsomt kom frem med. Men gik vi saa efter Aftensmaaltidet atter ind i hans Bogværelse, var det underligt at lægge Mærke til den *dybe Alvor*, der næsten altid da var udbredt over ham som Vidnesbyrd om Grundpræget hos ham. Mærkeligt var det, hvor han saadan gjennem en lang Aften kunde holde ud, og vedblive at være frisk og livlig i Fremstilling. Jeg mindes en Aften efter saadan en lang Samtale, da Klokken allerede var over 10, og jeg med Hatten i Haanden stod hos ham for at sige ham Godnat, at jeg rent lejlighedsvis lod falde et lille Ord om, at hans Prædikener var svære at forstaa; da kastede han sig paa ny med Iver og Ild ind i Samtalen; han paastod, jeg tog fejl; men jeg blev ved min Paastand og fremførte til sidst for at støtte denne, at der ofte krævedes mange Forudsætninger til Forstaaelsen af hans Prædikener. »Nej« — sagde han da til sidst, »jeg kræver kun *én* Forudsætning,

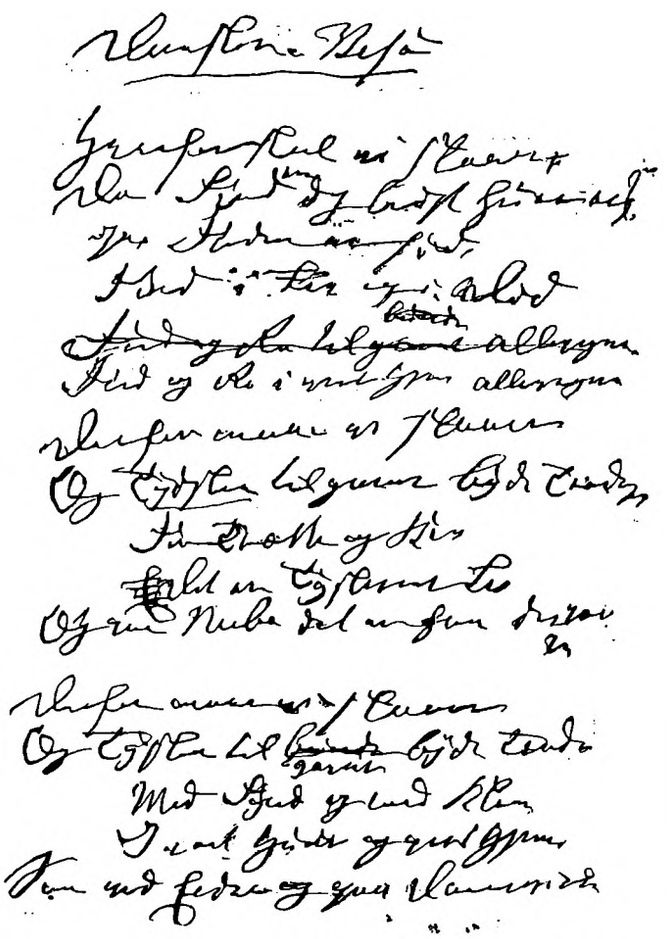

Facsimile af 1ste Vers i »Dansker-Vise« (1864).

det er Troen, men naturligvis *Kristen-Troen*, der har sin Ejendommelighed deri, at den tror paa *Herren*, ikke alene som han har været for 1800 Aar siden, eller som han en Gang vil komme, hvad ogsaa Jøderne tror, men som han *er*, nærværende midt imellem os, og os saa nær som Ordet i vor Mund og vort Hjærte.«

Det var imidlertid ikke alene saaledes, som jeg hidtil har fortalt, ved Samtaler, naar vi var ene to, at jeg modtog Undervisning af ham i hans Hjem. Jeg skulde senere komme til at være der i en større Kreds og til sidst i en stor. Derom kan jeg meddele følgende. I Sommeren 1860 havde jeg paa Opfordring af Normændene Olaf Arvesen og Herman Anker talt med ham, om han ikke i Løbet af Efteraaret og Vinteren vilde holde kirkehistoriske Foredrag. Da sagde han bestemt nej med den Bemærkning, at dertil savnede han nu to Ting: Lethed og Hukommelse. Da imidlertid de nævnte to Normænd om Efteraaret kom hertil, og en Aften samledes med nogle andre unge Theologer, opkom der en Trætte imellem os om Præstevielsen; vi blev til sidst enige om at tage Grundtvig til Voldgiftsmand, og gik derfor en Aften kort efter samlede ud til ham. Han klarede nu Spörgsmaalet udmærket for os; vi tilbragte en herlig Aften hos ham, og var nok saa glade over, at han tilbød os næste Uge at maatte komme igjen, om der var flere Spörgsmaal, vi havde Lyst til at høre hans Mening om. Vi lod os det ikke sige to Gange og kom igjen næste Uge. Imidlertid havde flere andre — navnlig Kvinder — hørt om dette og kom med næste Gang. Samtalen gik da noget trevent, og Grundtvig sagde til Slutning: »Kommer De næste Gang, er det nok bedst, at jeg selv vælger et Æmne, hvorom jeg kan udtale mig for Dem.« — Det skete ogsaa, men den Gang henviste han stadig til Kirkehistorien, som om det var en given Sag, at vi alle havde baade Kjendskab til og Syn paa den. Da han var færdig, gjorde vi ham derfor opmærksom paa, at sligt maatte han ikke forudsætte, og at der var ikke noget, vi trængte mere til, at han skulde hjælpe os med, end en Oversigt over Kirkehistorien. — »Ja, lad mig saa tage fat,« sagde han. Næste Aften begyndte han da den Række Foredrag, som han fortsatte i Løbet af 3 Vintre, og som han længe efter udgav i Trykken under Navn af »Kirkespejlet«. Men da var Tilhørerkredsen vokset saaledes, at baade hans Bogværelse og de tilstødende Stuer var helt fyldte med Tilhørere og Tilhørerinder.

Skjønt Grundtvig i disse Aar paa Grund af legemlig Svaghed var bunden til Hjemmet, udøvede han dog saaledes derfra Indflydelse paa mange. Og derfra fulgte han alt, hvad der skete i Landet med stor Opmærksomhed, og tog *levende* Del i, hvad der foregik rundt om. Der er noget meget mærkeligt i dette, at han, der tilbragte sin meste Tid i sit Bogværelse, dog fik Lejlighed til at gribe virksomt ind i mangfoldige Forhold i vort Land. — Men

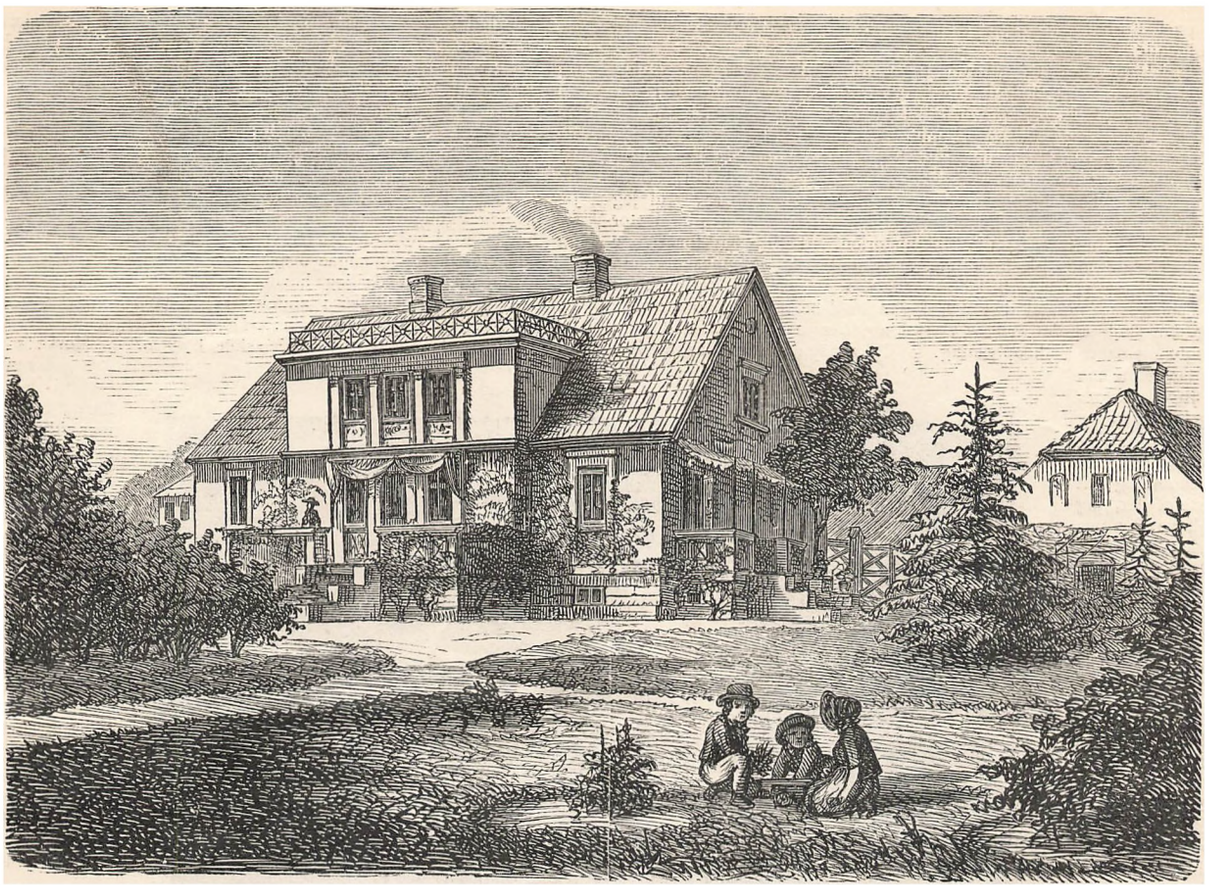

Grundtvigs Villa (Gladhjem) paa Gl. Kongevej.

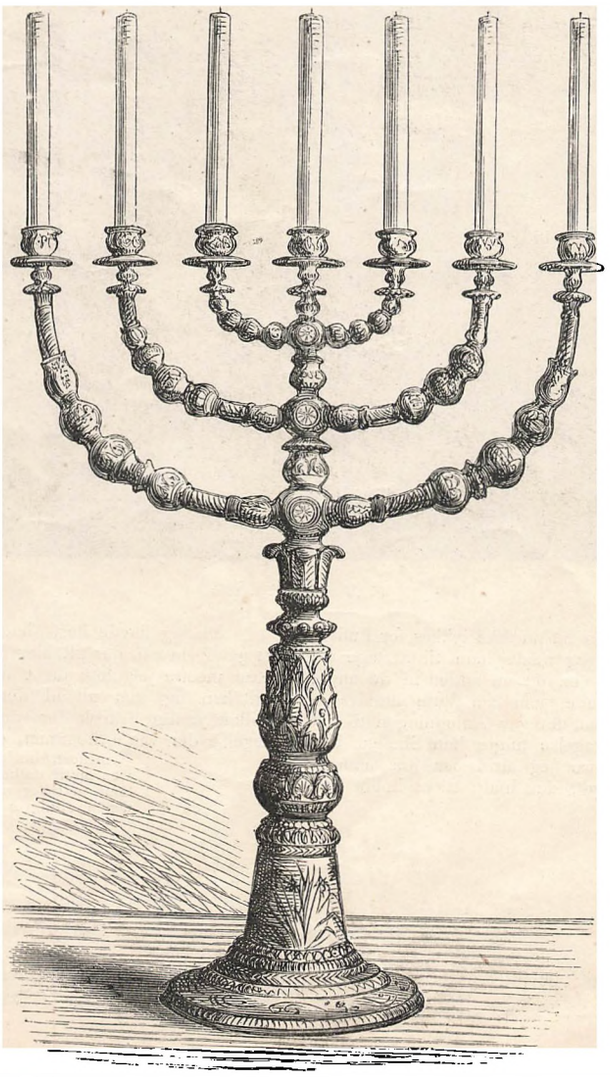

Syvarmet Guldlysestage, overrakt Grundtvig i Anledning af hans Halvhundredaars-Jubilæum som Præst (1861), tillige med den ved samme Lejlighed prægede Skuemønt.

fra mit eget Forhold til ham kan jeg fremdrage, med Hensyn til dette, følgende.

Et Par Uger efter at jeg havde taget min Embedseksamen, skulde jeg begynde en ny Virksomhed som Lærer ved Blaagaards Seminarium, og som saadan holde Foredrag over Bibelhistorien. Træt efter Eksamensspændingen kunde jeg ikke samle mine Tanker dertil; Dagen för jeg skulde begynde, havde jeg endnu ikke Rede paa, hvorledes jeg skulde tage fat. Da tyede jeg, som jeg plejede ved slige Lejligheder, ud til Grundtvig og bad ham hjælpe mig, men fik saa langt mere, end jeg havde ventet. Efter en kort Betænkningstid gav han mig nemlig i stor Oversigt en hel Indledning til Bibelhistorien. I Spidsen for denne stillede han den mosaisk-kristelige Betragtning af Mennesket som Skabningen skabt i Guds Billede — falden i Synd — bestemt til Gjenoprejsning, og med al den Vægt, der laa i hans Ord, indprentede han mig den Dag, at det er *den* Oplysning, der maa lægges til Grund for al ægte og sand Folkeoplysning. — Ikke nöjedes han saa med at hjælpe mig denne ene Gang; flittig spurgte han mig til, hvad jeg videre foretog mig som Lærer, og gjennemgik med mig det allermeste af det, jeg skulde have for paa Seminariet.

Des værre fik han langt fra gjennemgaaet hele Bibelhistorien for mig. Krigen 1864 udbrød; en Tid kaldtes jeg som Feltdegn bort fra Kjøbenhavn. Da jeg kom tilbage, var det imidlertid ham, der allermest viste fremad mod de Opgaver, der netop da laa for til det danske Folks Gjenoprejsning. Det var ham, der da ligesom løftede et Slør for mig og lod mig se, at det ikke var gjennem Børneskolen men derimod gjennem den fri Skole for den voksne Ungdom, at der skulde udrettes noget stort i saa Henseende. Og det var ham, der gav mig det endelige Stød til, at jeg fik den Gjerning jeg nu har. Jeg fortalte ham nemlig, at der havde været Tale om, at Fr. Bojsen vilde have paabegyndt sin Gjerning her i Holbæk Amt, men nu havde bestemt sig om, saa han kom til Møen, og at Præsten Hoff fra Vallekilde, i et Brev til mig, havde klaget derover. »Ja,« sagde saa Grundtvig, »jeg skulde tage meget fejl, om det ikke er netop i den Del af Holbæk Amt, at den næste Folkehöjskole skulde lægges. Hvis det nu ikke lykkes for Ludvig Schrøder at faa begyndt i Askov, vil jeg raade ham til at tage fat derude. Eller maaske« — fortsatte han »er der en anden af de unge, der har Mod, Ævne og Drift til at begynde, som kan flytte derud.« — De Ord slog saaledes ned i min Sjæl, at det gav Anledningen til, at jeg kom til Vallekilde. Med stor Deltagelse fulgte han Skolens Udvikling her de følgende Aar. Sikker var jeg altid paa hos ham at kunne faa et godt Raad og et godt Ord, der hjalp til at holde Frimodigheden oppe.

V. Marstrand p. 1861.

Saaledes er det gaaet mig i mit Forhold til ham; men saaledes er det ogsaa gaaet mange andre. Ofte er jeg ved Besøg hos ham, ogsaa efter hans svære Sygdom 1867, bleven forbavset over, hvor mærkelig god Besked han vidste om alt, hvad der tildrog sig rundt om i Landet, hvor opmærksomt han fulgte det i det enkelte, hvor ofte han fik Lejlighed til at faa Indflydelse paa, hvad der skete.

Sidste Gang jeg besøgte ham — paa en varm Dag i August 1872, to til tre Uger før hans Død — havde jeg atter noget at bede ham om. Jeg var da i Færd med at samle Sangene til den Sangbog, som jeg senere udgav under Navn af »Sange for den kristelige Folke-Skole«. Jeg havde med mig de 40 første Sange dertil. I 3 Timer omtrent holdt han ud at gjennemgaa dem sammen med mig. Saa opmærksomt fulgte han med, at da jeg havde læst Nr. 5 for ham med alle dens 12 Vers (som den findes i anden Del af hans Sangværk som No. 1, fra V. 25 til Enden), sagde han: »De maa rette, hvad der staar i det 2det Vers (i Sangværket V. 26) »skin Lys *ud af* Mørke!« til »skin Lys *gjennem* Mørke!« — thi jeg forsikrer Dem, at Lyset kommer aldrig af Mørket.« — Da jeg kom til den Række Sange, der har Hensyn til Oplysningen om de 4 Menneske-Aldere, gjorde jeg ham opmærksom paa, at naar vi meddelte Ungdommen denne, savnede vi en Sang dertil — og for at give ham en Forestilling om, i hvilken Retning den gjærne skulde være, læste jeg höjt for ham af det Digt, der under Navn af »Aabent Brev til mine Børn« findes af ham i Barfods Brage og Ydun 1841 fra V. 33.

Et jævnt og muntert,
virksomt Liv paa Jord
Som det, jeg vilde ej
med Kongers bytte,
Opklaret Gang i ædle
Fædres Spor
Med lige Værdighed i
Borg og Hytte,
Med Øjet, som det skabtes, himmelvendt,
Lysvaagent for alt skjønt
og stort herneden,
Men, med de dybe
Længsler velbekjendt,
Kun fyldestgjort af Glans
fra Evigheden.
Et saadant Liv jeg önsked al min Ædt,
Og pönsed paa med Flid
at forberede,
Og naar min Sjæl blev
af sin Grublen træt,
Den hviled sig ved »Fadervor« at bede
Da følte jeg den Trøst
af Sandheds Aand,
At Lykken svæver over
Urtegaarden,
Naar Støvet lægges i sin
Skabers Haand,
Og al Ting ventes i Naturens Orden:
Kun Spiren frisk og grön
i tidlig Vaar
Og Blomsterfloret i den
varme Sommer,
Da Modenhed imøde
Planten gaar
Og fryder med sin Frugt,
naar Høsten kommer!

Da jeg havde læst dette for ham, sagde han straks: »Naar jeg nu gav Dem 4 Linjer til, blev det jo en Sang paa 3 otte-linjede Vers.« — Atter maatte jeg læse de 4 sidste Linjer höjt for ham; en lille Stund sad han og saa ud ad den aabne Havedör; aldrig glemmer jeg, hvilket yndigt Udtryk der var over hans Ansigt, og hvilken dyb Bevægelse der var i Stemmen, da han saa sagde: Skriv videre:

»Om kort, om langt blev Løbebanen spændt,
Den er til Folkegavn, den er til Grøde;
Som godt begyndt er Dagen godt fuldendt,
Og lige liflig er dens Aftenrøde.«

St. Tuborg paa Strandvejen, set fra Haven.

Grundtvigs Studereværelse paa St. Tuborg.

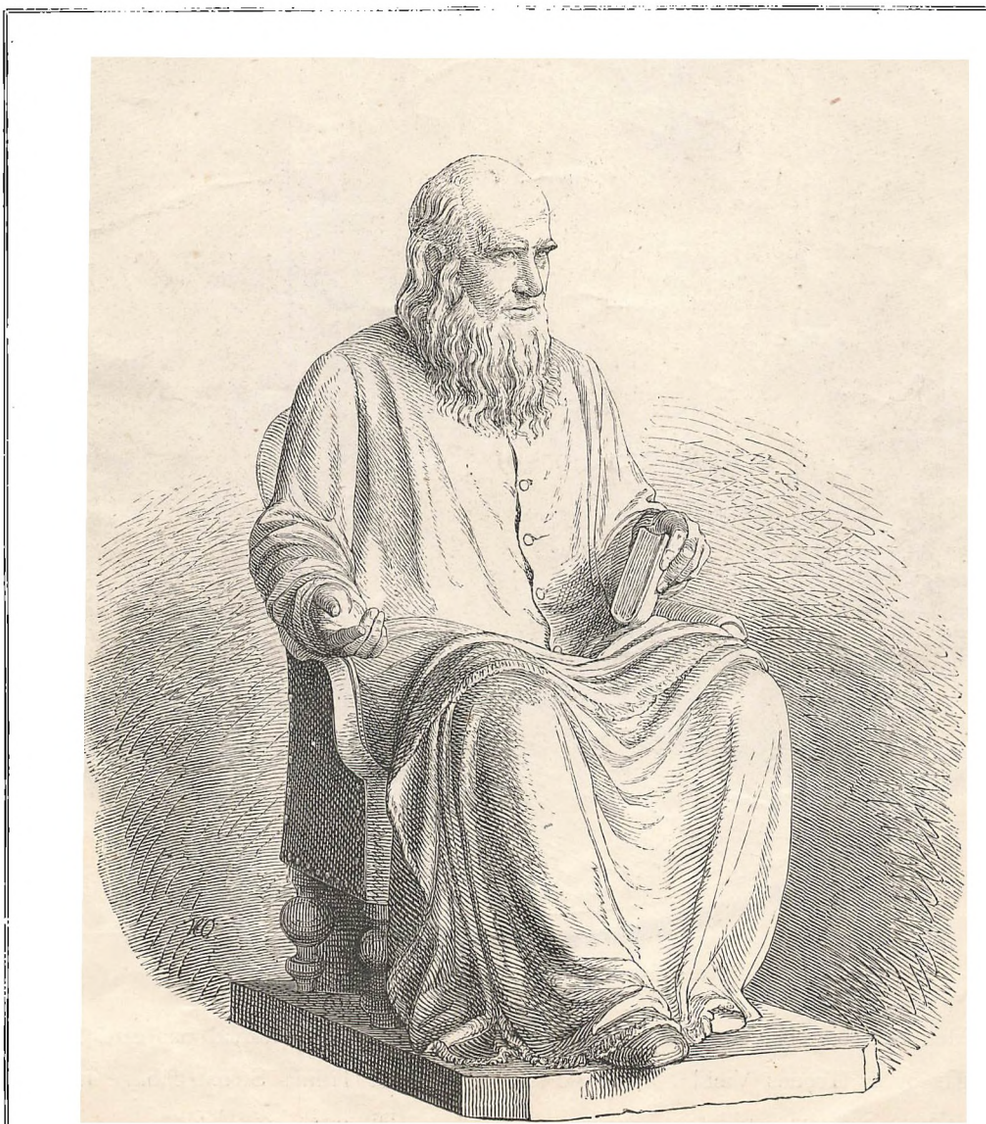

Statuette af *Evens*.

Selv gaar jeg paa min Sangervej
Med Ærefrygt først ind til dig,
Du störste Aand i Norden,

Som vred, profetisk varsled Gry
Bag Aandens tunge Morgensky,
Der skalv i Lyn og Torden; —

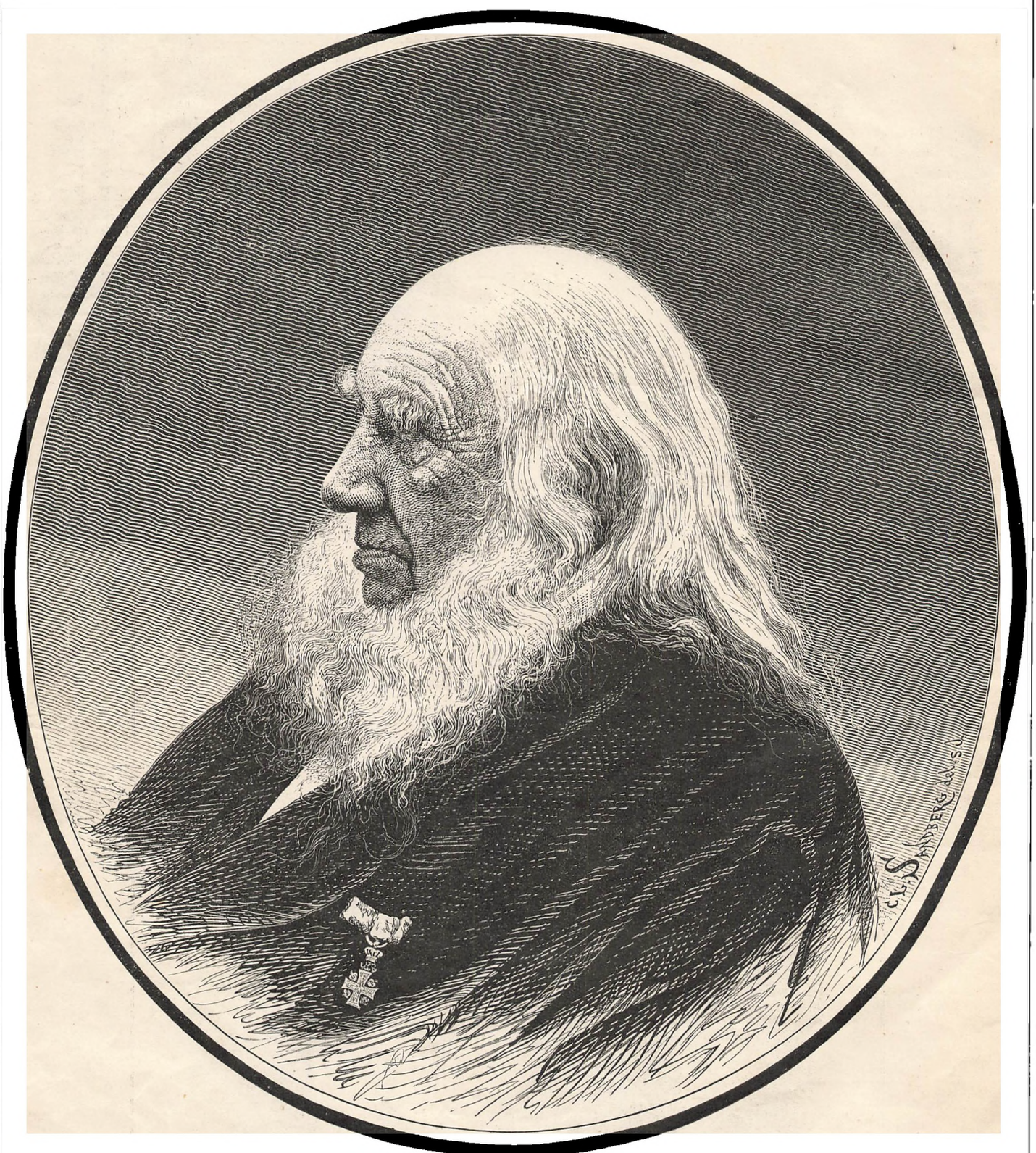

Efter et Fotografi, taget den 27de Avgust 1872.

Men siden blid bag Hav og Held
Af Sagas og af Troens Vælд
Paa Bondens Sæd har spillet;

Nu snefjældhvid paa nitti Aar
Af Tidens Ström tilbage faar
Dit eget höje Billed.

BJØRNSTJERNE BJØRNSON.

Den grundtvigske Bevægelse har, som ovenfor berørt, været i höj Grad samfundsdannende. Men hvor der skabes et stærkt Samfundsliv, der bryder ogsaa gjærne Sangen frem, og det ganske naturlig; ti gjennem den kommer *det* bedst frem, som binder den spredte Mængde sammen til et levende hele. Derfor har ogsaa Sangen fulgt »Grundtvigianismen« gjennem hele dens Udvikling, og det er Grundtvig selv, der har kaldt den frem paa det danske Folks Læber. Han har — med al Ærbødighed for vore andre Sangere — dog væsentlig skabt den *Folkesang*, der nu lyder over hele Landet; og der er vel faa Nationer eller ingen, der kan glæde sig ved en saadan Skat af Sange, med slig en Ævne til at vække og udtrykke alle de Følelser, der kan gaa gjennem et Folk. Man kan rolig sige, at siden Middelalderens Folkevise hendøde, har vi Danske aldrig ejet en saadan levende Folkesang som nu. Og ikke blot det kan vi takke Grundtvig for; men sammen med hans Vækkelse af det kristne Menighedsliv, gik der en ny Levendegjørelse af den hendøende Salmesang, saa at den stod op igjen i en enestaaende Fylde og Rigdom.

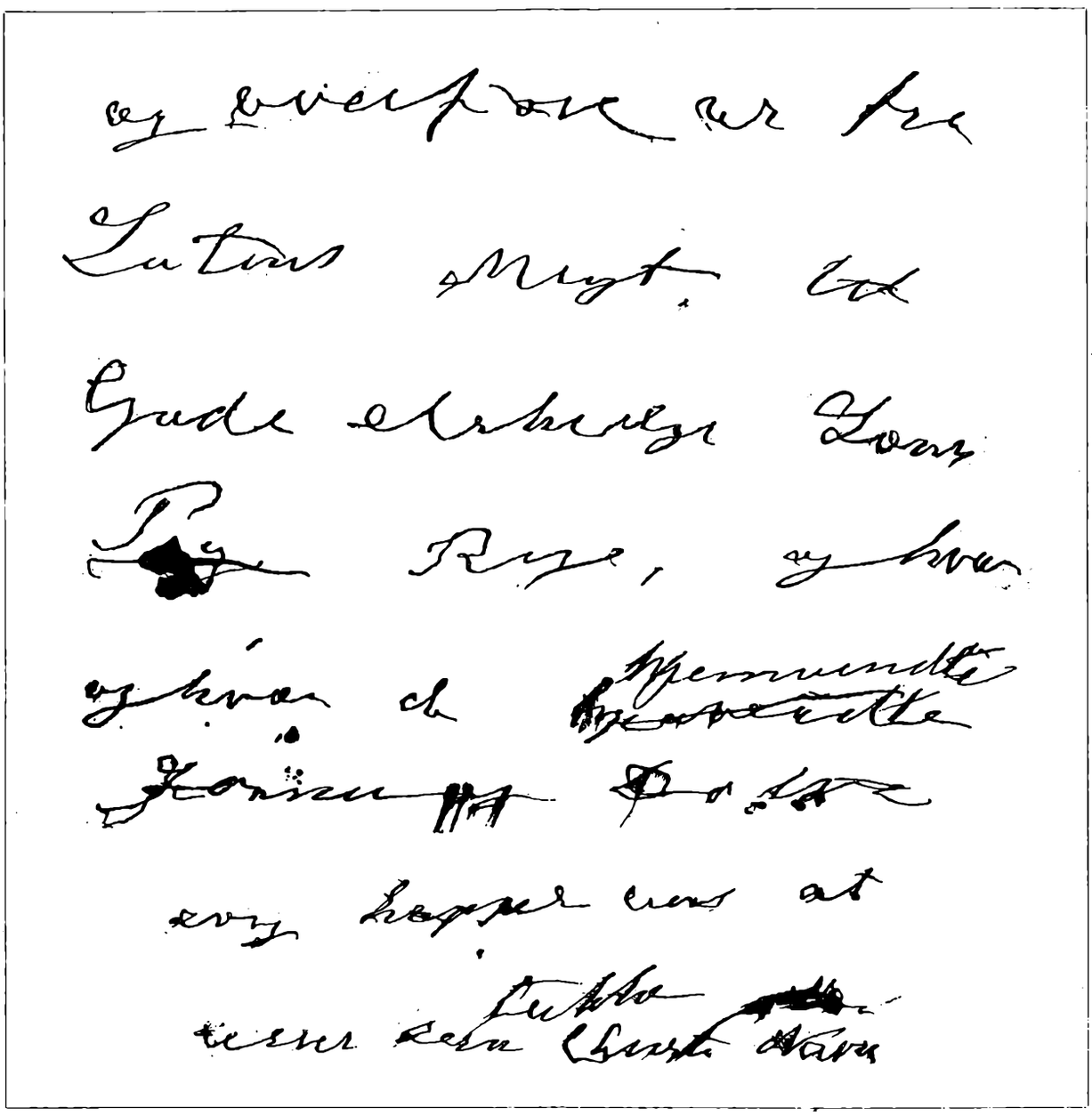

(og overføre os fra Satans Magt til Guds elskelige Søns Rige, og hvor og hvor de hjemvendte Sønner og Døtre evig kappes om at takke i Vorherres Jesu Kristi Navn.)

(Facsimile af Slutningen af Grundtvigs sidste Prædiken, holdt Dagen för hans Død.)

GRUNDTVIG SOM SALMEDIGTER.

AF

C. J. BRANDT.

Naar man sammentæller Nummerne i de fem udgivne Bind af Grundtvigs »Salmer og aandelige Sange«, faar man Summen 1431, og vilde man dertil lægge hans andre Sange og Viser, vilde Tallet vel næppe blive fordoblet, men i hvert Fald saa betydelig forøget, at Salomon, hvis »Sange vare tusende og fem« (1 Kong. 4, 32) kom i afgjort Mindretal. Men fra det store Tal af Salmer maa drages, dels adskillige Gjentagelser i Udgaven selv, dels afvigende Bearbejdelser af samme Text og endelig andre Forfatteres Arbejder, som Grundtvig har rettet paa og ændret til Kirkebrug. Dog selv naar alt dette fradrages, vil Tallet paa hans originale Salmer og selvstændige Oversættelser blive saa stort, at han uden Tvivl er den frugtbareste Salmedigter i hele Kristenheden. Vil man sammenligne ham med vore tvende andre

i den Retning berömte Digtere: Kingo og Brorson, da beløber den förstes originale Salmer sig til 234, den andens til 334, hvoraf 191 er Oversættelser fra samtidige tyske. Udmærkede Grundtvig sig imidlertid som Salmedigter ikke ved mere end ved Frugtbarhed, vilde det være en tvivlsom Fortjeneste, og Bemærkningen skal derfor ingenlunde gjöres, for at hæve ham over hans Forgængere; vore tre berömte Salme-Biskopper vil sikkert vedblive hver at have sine varme Velyndere, og vi har störst Glæde og Gavn af at tage dem samlede som en rig Gave, vor Kirke-Gren har faaet, med Tak til ham, som har skjænket os dem.

Som Barn lærte Grundtvig at elske den gamle Salmesang, der endnu den Gang lød i Kirkerne trindt paa Landet, baade i Udby og i Thyregod, og skjönt han i sine kolde Dage, som ung Kandidat, »prædikede rask mod Kingos Salmebog, mod alskens Overtro og andre Laster«, vaagnede dog den gamle Kjærlighed hos ham, da han selv blev vaagen, og da han som Kapellan hos Faderen kom tilbage til Hjemmet, hvor »den evangelisk - kristelige« Rimstok paa Balles Anbefaling imidlertid havde afløst den kingoske Salmebog, stræbte han det bedste han kunde at opfriske de gamle Salmer. En af hans Konfirmander fra 1812 har fortalt mig, hvor nidkjær han var for at indprente dem i Börnene, saa den gamle Kone endnu i sin höje Alderdom kunde dem, hun havde lært hos den unge Kapellan, udenad, fra Ende til anden. I sin korte Verdenskrönnike fra samme Aar udtalte han denne sin varme Kjærlighed, ved Siden af den Overbevisning, at »Luthers og andre tyske Salmer for det meste var slet oversatte«, og at de i det hele »behövede en med Ærbødighed ændrende Haand«, for paa ny at kunne gjöre Tjeneste.

Hvor tidlig han selv prövede at raade Bod herpaa, ser man af de forskjellige Forsøg allerede fra 1810 (»Salmer og aandelige Sange«, V. Bind), der dog maa kaldes noget famlende, uden endnu at röbe nogen ejendommelig Gave. Det förste Tegn herpaa kom, da han 1811 i Rahbeks »Sandsiger« indrykkede sin berömte Helligtrekonger-Sang »Dejlig er den Himmel blaa«, og hvorledes Gnisten ulmede i ham, skjönnes f. E. af de Ord, hvormed han 1815 slutter et Vers til sin Moder:

Gud sin Naade mod mig krone, saa jeg føler det med Lyst,
At den gamle Salmetone igjenfödes i mit Bryst,
Da skal Sönnen Salmer kvæde, som kan Moderhjærtet glæde,
Röre i sin dybe Grund!

I de forskjellige Smaaskrifter, han udgav i Aarene 1812—15, havde denne Salmetone begyndt at skaffe sig Luft, og til Reformations-Festen 1817 gav han sin Fordanskning af Luthers kristelige Kampsang (»Guds Kirke er vor Klippeborg«) og Takkesalmen: »Som den gyldne Sol udbryder«, ligesom han i »Kjöbenhavns Skilderi« 1820 meddelte den gamle Julesang »Et Barn er født i Betlehem« i forynget Skikkelse, og indledede gjærne Hæfterne af sit og Rudelbachs »Theologisk Maanedskrift« med Salmer eller kristelige Læredigte. Men selv betragtede han sin Fornyelse af den gamle Dagvise »Den signede Dag, som vi nu ser« til Tusendaarsfesten 1826 »som Spiren til det Sangværk i dansk Form, som vi nu alt en Stund har glædet os ved« (Sidste Prædik. I S. 418). En god Beredelse til, at dette Sangværk kunde vinde Ørenlyd, blev L. C. Hagens »Historiske Salmer og Rim«, i hvis Affattelse Grundtvig havde væsenlig Del, og som gjennem mange Oplag vandt stor Indgang i Skolerne. Daværende Biskop P. E. Müller anvendte paa Grundtvigs Behandling af de gamle Salmer Øhlenschlægers Ord:

»Nu har et varsomt Klæde visket Støvet
Af gamle Dages Guld.«

Men först efter Grundtvigs Englandsrejser, og da han havde fuldført to af sine Hovedværker: Mythologien og de to förste Dele af Verdenshistorien, var det, at hans trofaste Ven Gunni Busck »kjöbte Lovsang til Guds Hus« ved at skaffe Digteren Ro til (1836) at lade det Salmevæld bryde frem, der kom til Syne i »Sangværket til den danske Kirke«. Der var endnu et langt Skridt, för denne ny Sang trængte ind i Kirkerne, men da det »Prövehæfte« til en ny Salmebog, som Grundtvig i Forening med Martensen, Paulli, Kolthoff og Spang 1845 havde udarbejdet, var bleven forkastet, lod Grundtvig til Julen s. A. ikke uden Betænkelighed, fordi han frygtede Biskop Mynsters Indsigelse, trykke et Blad med Julesalmer, og da det gik godt, fulgte et andet med Paaskesalmer og saa videre, indtil »Festsalmerne« gjennem ti groende Oplag voksede til en hel, temmelig fuldstændig Kirkesalmebog. Og da H. Rung og andre Komponister efterhaanden satte Melodier til de ny Salmer, gjorde de sig gjældende i altid större Kredse, saa Salmesangen i den lille Vartov-Kirke blev Moderskjødet, som fostrede den ny Sang, der nu mere og mere gjennemtoner den danske Kirke.

Grundtvigs Jordefærd. I Vor Frelsers Kirke.

Som Salmedigter har Grundtvig for det förste den Fortjeneste at have fornyet den ældre Salmesang, og han indskrænkede sig her ikke til vor egen, men han fremdrog fra de ældre Kirke - Afdelinger, og navnlig fra de fem, der af ham betegnedes som Hovedgrenene, mange Skatte, som blandt os för til Dels havde været ukjendte og ubrugte. Det samme gjaldt paa en Maade ogsaa vor egen ældre Salmesang, ved hvilken det næsten blev en Vinding, at den en lang Stund havde ligget i Dvale, saa faa eller ingen kjendte den, da den stod op i forynget Skikkelse. Det var derimod ikke saa ganske Tilfælde med Kingos og Brorsons Salmer, som i den sidste Menneskealder atter var bleven kjendte, og hans Omarbejdelser af disse, og da især af Kingos, vandt ikke altid Bifald, fordi hvor oprigtig hans Hensigt var, kun at törre Støvet af, saa var han for ejendommelig en Digter-Natur til ikke at meddele de gamle, hvad der var dem fremmed.

Grundtvigs Salmesang er hidtil mest kjendt gjennem hans »Festsalmer«, men de, som deraf slutte, at han kun havde Fest-Strænge paa sin Davidsharpe, tage Fejl, som det rige Forraad af aandelige Sange, der fandtes mellem hans skriftlige Efterladenskab, tilstrækkelig godtgjör; han raadede over Toner til at udtrykke Stemninger fra den dybe Sorg til den höjeste Glæde. Skal der peges paa, i hvilken Retning han især har beriget vor Kirkesang, saa var Julesalmen allerede indtonet ved Reformationen og de ældre Salmer, og hans Fortjeneste er, at han mesterlig har forynget den i en klarere Skikkelse; Paaske-Salmens Mestersanger hos os er og bliver Thomas Kingo, skjönt det maa indrömmes, at Grundtvig har givet os værdige Sidestykker til hans Salmer; men hvad vi lige til vore Dage var fattige paa, det var fuldtonige Pinse-Salmer, og dem har Grundtvig skjænket vor Kirke. Og hvad der staar i nöje Forbindelse dermed, er hans talrige Skildringer af Menigheden, der i en uudtömmelig Rigdom fra de forskjel-

ligste Sider fremviser dens Oprindelse, dens Vækst, dens Maal, dens Fælleseje, dens Kamp og Sejer, dens Fuldendelse og Forklarelse. Der er paa dette Omraade næppe nogen Salmedigter i hele Kristenheden, der kan maale sig med ham, ikke blot i Frugtbarhed, regnet efter Tal, men i nye Synspunkter og træffende Billeder, i Toner, der i saa rig en Skala veksle, fra det höjeste og dybeste til det inderligste og fineste.

Jeg har tidligere andensteds gjort opmærksom paa, at Kingos Yndlingsbillede som Salmesanger er *Solen,* i dens Opgang, dens Middagsglans og dens Nedgang; alle Vegne ser han i den Billedet af Guds Naade og dens Aabenbaring i Vor Herre Jesus Kristus. Hans Salmer er alle »Söndags-Kvæder«, som Grundtvig har kaldt dem, og synges bedst til Orgel. Brorson slaar Citharen og hans Yndlingsbillede er *Blomsten,* med Rod i Jorden, men med yndig Duft og Farve, ligesom de Toner, der bedst kan udtrykke, hvad der kan bygge og bo, kan klage eller juble i et Menneske-Hjærte, som Naadens Sol har kastet sine Straaler paa. Og endelig for Grundtvig er Yndlingen, midt i hans Rigdom af Billeder, *Fuglen,* der bygger Rede paa Jorden, uden at være bunden til den, men svinger sig höjt i Sky og udsender derfra sin Lovsang. Og ligesom der er stor Forskjel i Ørnens Evne og Ejendommelighed og Nattergalens eller Lærkens, saa er der rigelig Lejlighed til Anvendelse af Fugle-Billedet i den aandelige Sang, og Yndesten det finder i Grundtvigs Salmesang staar i Sammenhæng med den Mangfoldighed af Toner, der staa til hans Raadighed.

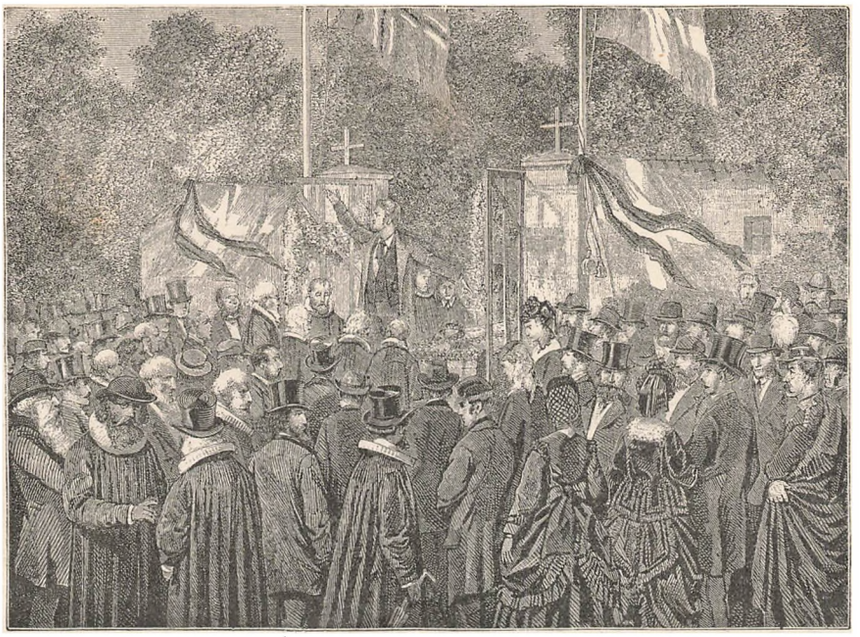

Grundtvigs Jordefærd. Ved Graven.

Hvad der ligger i Fremtiden, véd Gud alene, men som Sagen nu staar, vil det være en Umulighed at samle en dansk Salmebog til Kirkebrug, der skal tilfredsstille de billigste Fordringer, uden at Grundtvig maa bidrage med Broderparten; og ser man hen til den voksende Anerkjendelse i Løbet af 40 Aar, som hans Salmesang har vundet, og har man noget Kjendskab til, hvad der endnu fra hans Haand ligger ubenyttet, kan der ikke næres Tvivl om, at hans Harpe med »Strængene af Guld« gjennem de løbende Tider har Efterslægtens stigende Tak i Vente.

Sine sidste Aar henlevede Grundtvig rolig og stille. Den meste Tid tilbragte han i sit Studereværelse, men vedblev dog at følge Historiens Gang med opmærksomt Öje. Trods sin höje Alder var han aandsfrisk lige til det sidste. Dagen for sin Død, Søndagen den 1ste September 1872, prædikede han som sædvanlig i Vartov, og det var saa langt fra, at man kunde mærke nogen usædvanlig Mathed, at han tvært imod talte med en mer end almindelig Kraft. I Grundtvigs sidste Aar kunde det undertiden være noget vanskeligt, særlig for dem, som ikke var hans stadige Tilhørere, at forstaa alle hans Ord, men den Dag var hans Stemme saa klar og tydelig, at alt kunde høres. Om Mandagen blev der efter Sædvane læst höjt for ham, denne Gang i Gejers »Svenska Folkets Historia«, som han satte megen Pris paa. Kl. 3 blev han træt, og vilde hvile lidt. Kort efter, Kl. 5½, døde han stille og rolig, »sov hen, som Sol i Høst gaar ned«, saaledes som det er blevet sagt saa tit senere.

Graven.

Der var tidligere bleven udstedt Indbydelse til at samles til et Vennemøde den 10de September i Kjøbenhavn; det blev nu udsat til den 12te, da Jordefærden skulde foregaa den 11te. Paa denne Dag samledes da det mægtige Følge — deriblandt næsten en Fjerdedel af alle Danmarks Præster — om hans Kiste i Vor Frelsers Kirke; her blev der talt af F. Böjesen, P. Rørdam og P. A. Fenger, og derefter gik Ligtoget over Langebro langs Frederiksholms Kanal til Vartov. Kirkedørene stod aabne, Orgelet spillede, og »Krist stod op af Døde« tonede fra Kirken ud over de store Skarer udenfor, som efterhaanden faldt med ind i Sangen. Blandt alle de store Öjeblikke, som disse Dage var saa rige paa, var dette det mest gribende. Derpaa drog Toget videre over Halmtorvet til Jærnbane-Stationen; jævnlig lød der Salmer som: »Dejlig er Jorden« og »Op dog Sion, ser du ej«. En 6—700 Mennesker fulgte Grundtvigs Lig til Kjøge, hvor det blev jordfæstet paa *Aasen* i det samme Gravsted, hvor hans anden Hustru hviler.

Saaledes endte et Liv saa stort og rigt som faa i Norden; det var mere end et blot og bart poetisk Billede, naar der ved hans Grav blev sunget: »Hans Dag blev den störste i Norden var set«. Et Levnedsløb, saa rigt og betydningsfuldt som hans, vilde kræve mange Blade, naar det skulde skildres udførligt; og dog er det med Grundtvigs som med saa mange andre Stormænds Liv, at der er en bærende Grundtanke i det, som præger det fra först til sidst, og som gjör, at dets Betydning kan sammentrænges i et Par Ord, i disse nemlig: *Aand er Magt.*

(Fortsættes Side 28).

OTTENDE SEPTEMBER

1783—1883.

Hundred Aar er mange Dage,
Som de skrider enkelt hid,
Hjulet triller dog saa fage,
Ser paa Summen vi tilbage,
Er det kun et Spand af Tid,
Hvor, om just ej alting glemtes,
Dog en liden Del kun gjemtes:
Mærker paa dets Maal og Id.

Det blev Danmarks Lod og Lykke:
At det Hundredaar, som randt,
Rigt paa Liv med Lys og Skygge,
Fostred Mænd, der fik at bygge
Værker, som med dem ej svandt:
Mestre, som med hver sin Gave
Planted Træer i vor Have,
Der paa Fremtid gav os Pant.

Mellem disse lyse Minder
Grundtvigs Navn vil staa med Glans,
Medens Hav om Danmark rinder,
Korset staar paa Kirke-Tinder,
Friske Blomster faar hans Krans;
Den, med Tak til Gud, ham binder
Slægt paa Slægt af Mænd og Kvinder,
Som fik Syn og Aandens Sans.

Hundred Aar er alt forleden,
Siden först han Lyset saa',
Der, med Dagværk langt her neden,
Gav os, för han nys drog heden,
Hvad endnu man staver paa,
Og som Nyaarstidens Brage
Skrev sit Navn i Nordens Sage,
Uudsletteligt at staa.

Balle steg paa Bispestolen,
For at kæmpe uden Sky
Mod den Kulde, Vinter-Solen,
Mat i Kirken som i Skolen,
Mod sin Villie gav Ly,
Da til Verden han blev baaret,
Der til Mærkesmand var kaaret,
For at melde Vaar paa ny.

Da det saas, hvad för og siden
Gled os altfor tit i Glem:
Som der David gik i Striden,
Staar som Goliat end Tiden,
Sandheds Kæmper gaa dog frem;
Thi er deres Kraft kun lille,
Tör de Haab paa Herren stille,
Han er sejersæl i dem.

Let ej dølges Hjærte-Flammen,
Lærer jo et gammelt Ord,
Lægger Sagnet rigtig sammen,
Skød han op af Hvide-Stammen,
Ætten med de kjendte Spor,
Naar den stolt, som Saga melder,
Stævned frem paa Valen, eller
Messe sang i höjen Kor.

Mer end Navn af Frænder stærke
Fik han, hvor hans Vugge stod
Hilst af Sjællands Bøg og Lærke,
Præstesön af Luthers Mærke:
Fædres Tro i Arv fuldgod,
Og en Moder, from og kraftig,
I hvis Bryst og Barm mandhaftig
Rulled varmt det danske Blod.

Stærk i Aanden blev den unge,
Følte nidkjær Vækker-Kald,
Og med Hejmdals Lur paa Tunge
Lod han Malmets Stemme runge
Med saa dybt et Tonefald,
Som om Kæmperne i Norden
Atter skred med Gny fra Jorden
Hjem til Sejerfaders Hal.

Først, af Gud i Skole taget,
Fik han lært: hvor kjækt han stred,
Lidt kun baader Vaabenbraget,
Om, naar Fjenden blev forjaget,
Byttet ej var Liv og Fred.
Da, med Tro paa Korsets Gaade,
Til at lade Herren raade
Stod hans Hu i Kjærlighed.

Jesus Kristus, Frelsernavnet,
Blev hans Hjærtes Rosenbaand,
Og hans Ord, i Troen favnet,
Det, der ene stiller Savnet,
Mærked han, er Liv og Aand,
Saa med det, og ej dets Skygger,
Herren selv sit Hus opbygger,
Grundlagt af hans Almagts-Haand.

Derfor vidned han: at Aanden
Nu som fordum er ved Magt,
Til at raade Bod paa Vaanden
Vrager Stymperhjælp af Haanden,
Har kun Brug for Ordets Dragt;
Derfor vidned han: at Ordet,
Herrens Ord ved Bad og Bordet,
Virker, hvad det selv har sagt.

Derfor höjt han Haabets Kjærte
Holdt til Trøst, naar Sorgen tvang:
Naar hans rige, varme Hjærte
Følte Fædrelandets Smerte,
Og naar Svøben Döden svang;
Selv af Lys i Bön omstraalet,
Aanded gjennem Modersmaalet
Han sin Glæde ud i Sang.

Og hvad Verdens Visdoms-Sole
Nødig kun vil vide af,
Grandt han saa': den höje Skole
Holdes ej fra höje Stole,
Hellere fra Skammel lav,
Naar om Ordet Ungersvende
Flokkes, for sig selv at kjende
Og det Liv, som Gud os gav.

Tidens Lavrbær hastig falmer,
Skjænker stakket Ros og Rang,
Herrens Pris, som føder Salmer,
Smelter under Edens Palmer
Sammen med Guds Engles Sang;
Og han kvad til Herrens Ære
Hymner, der hans Navn vil bære,
Mens vort Modersmaal har Klang.

Noget nemmed vi af Gaven,
Större dog er Arven dru,
Som med ham ej sank i Graven,
Da vi bar hans Støv til Haven,
Hvor i Haab det blunder nu.
Har han tændt en Morgenrøde,
Kun naar Dag vi gaar i Møde,
Kommes ret hans Navn i Hu.

— Dog, mon Varslerne bedroge?
Som jo kloge Folk har sagt.
Er det sandt, hvad Tvivlens Snoge
Hvisled om i mange Kroge:
Skuffelser os kun er bragt?
Nej, vi tror, at Herren vaager,
Spredes skal de klamme Taager,
Hjærtets Sol til sidst faa Magt.

Ej Guds Gave blev forgjæves,
Midler har han til sit Med,
Bi paa Haml om Tid der kræves,
Da med Tak kan Skatten hæves,
Og i Nordens Menighed
Grundtvigs »Navn skal gaa med Solen,
Straale under Naadestolen«,
Hvor han fandt og har Guds Fred.

C. J. Brandt.

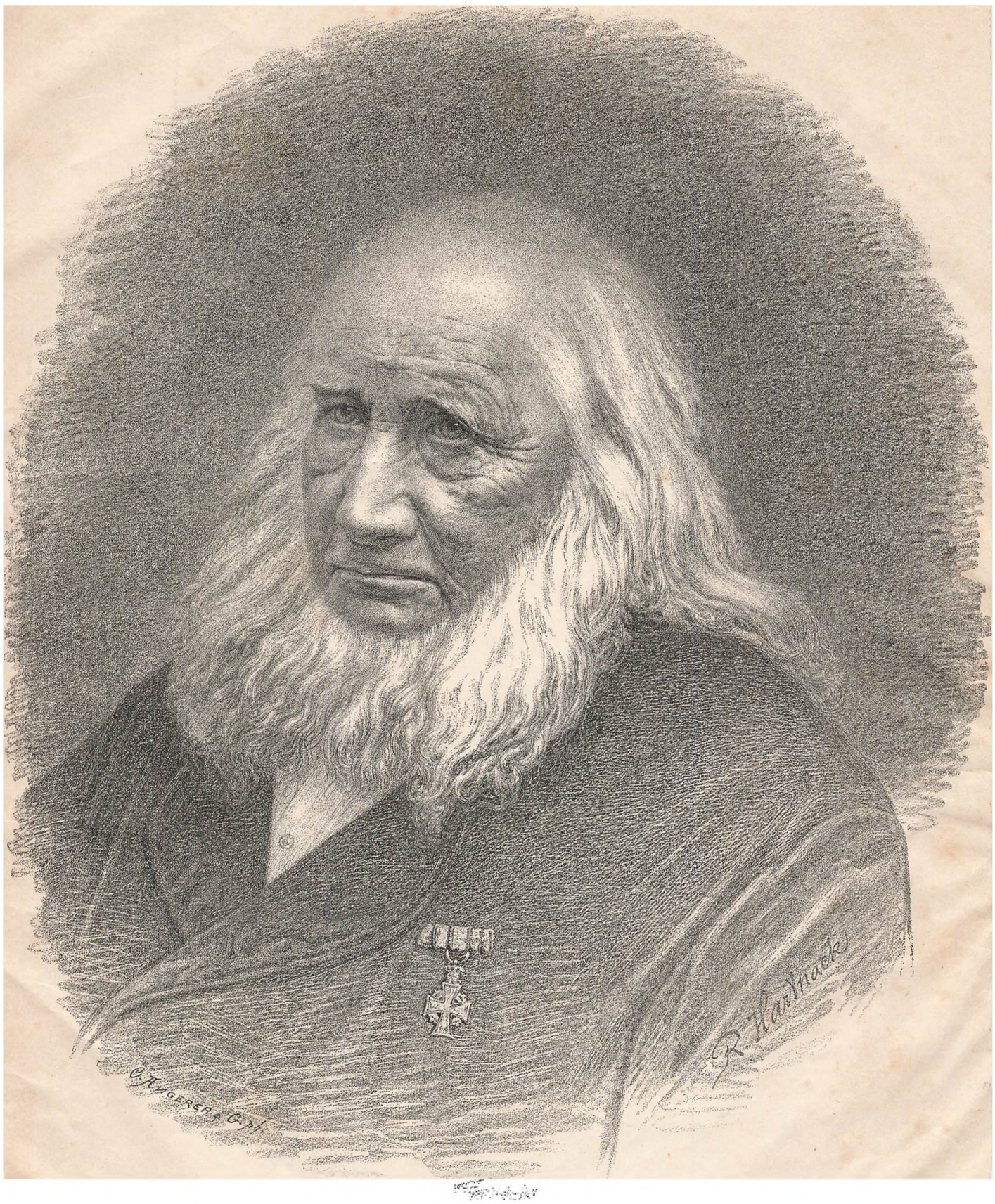

Kimer i Klokker! dog ikke til Suk for den døde,
Aftenens Guld over Graven vil Morgenens møde;
Kimer til Dag!
Lyset har vundet sin Sag.
Æren er Guds i det höje!

Dagen den signede, som han har prist, mens det skumred,
Lyse nu over hans Støv, naar det længe har slumret,
Fatte hans Værk,
Vokse sig solklar og stærk!
Æren er Guds i det höje!

AAND ER MAGT.

AF

VILHELM BIRKEDAL.

Grundtvig forklarede gjærne »Aand« ved *»den höjere Livskraft«*, der lader os drage Aande i og leve i en usynlig Verden, der dog er meget virkeligere end den haandgribelige, fordi den er Tilværelsens Kjærne og Indhold efter Guds Tanke. Og deraf følger da ogsaa, at *Aand er Magt,* ja, at *Aandsmagt er Overmagt,* saa sandt »det virkeligste« selvfølgelig altid maa være mægtigere end det mindre virkelige. Derfor er Helligaanden i Menigheden og Folkeaanden i Folket de stærke Kraftbevægere. Han synger til Helligaanden:

»Saligheden, Tvivl til Trods,
Gjör indlysende for os,
Som ved Aand os troste;
Føle dybt, at uden dig
Tomt er alt paa Jorderig,
Avner kun at høste.«

Og om Folkeaanden har han talt og udsjunget dybe og mægtige Ord, og hundrede Gange hævdet, at et Folk uden sin Aand visner hen, men at, naar Aanden er over det, kan det virke Stordaad og kan aldrig forgaa.

Men Grundtvig sætter Aand i inderligste Forhold til *Hjærtet.* Aanden er som Husbonden, Hjærtet som Bruden eller Hustruen. Eller, for paa min Maade at klare Forholdet: Aanden er som Sangfuglen, der flyver höjt, — Hjærtet er som Fuglens Rede, hvor den har sit Hjem og udruger sit Kuld. Aand uden Hjærte er »Helvedes Kval«, og Hjærte uden Aand hentörrer.

Men Aandens Virkemiddel er *Ordet,* »det levende Ord«, den stærke Mjølner i Thors Haand. — Og hver Folkeaand har sit umistelige Udtryk i *Modersmaalet.* Naar det forstummer, da dør Aanden, og Folket bærer Dødsmærket. Grundtvig synger:

»Bogeskoven er kun til Baal,
Naar Fuglen ej mer kan sjunge,
Fædreland uden Modersmaal
Er Hjærte foruden Tunge.
Det er Tyskersangen prud:
Danmarks Tunge rev jeg ud,
Stumt er Danmarks Hjærte.«

Men naar Hjærtet er stumt, er det under Visnelsens Lov.

Den Folkeaand, vi Nordboer skulle drives af som saadanne, kalder Grundtvig »Nordens Kæmpeaand«, men efter ham har Nordens tre Folkefærd hvert sit Folkehjærte: det danske, norske og svenske, hvorfor den samme Aands Aabenbarelser og Tilsyneladelser arter sig forskjelligt og ejendommeligt eller faar et forskjelligt Farveskjær i de tre Folkesamfund.

Et mærkeligt Særkjende for Grundtvigs Betragtning af Aand i det store, er det, at han hævder Folkeaandens *Personlighed.* Hvert virkelig historisk Folk har sin bestemte Folkeengel, der efter ham vel er den personlige, til Bevidsthed komne *Guds Tanke* med dette Folk, hvortil Folket skal opvokse under Styrelsen og dets egen Fastholden af Forbilledet.

Dobefonten i Vartov.